

Universitets- och högskole- bibliotek i förändring

Omvärldsanalys och framtidsscenarier

SVENSK BIBLIOTEKSFÖRENING

Box 70380, 107 24 Stockholm
Tel: 08-545 132 30 Fax: 08-545 132 31
www.biblioteksforeningen.org

Innehåll

Svensk Biblioteksförnings förord	5
Författarens förord	6
Sammanfattning	7
Bakgrund	8
Syfte	8
Metod	8
Om enkäten	8
Om statistiken	8
Svenska universitet och högskolor	10
Lärosäten	10
<i>Andel forskning och forskarutbildning</i>	10
<i>Utlandsfilialer</i>	11
<i>Distansstuderande</i>	11
<i>Utländska studenter</i>	12
Finansiering	12
<i>Grundutbildning</i>	12
<i>Forskning och forskarutbildning</i>	13
Samarbete mellan lärosäten	14
Universitets- och högskolebiblioteken	15
UH-bibliotekens utveckling de senaste fem åren	17
Satsningar på bibliotek	21
Organisation och medelstildelning	22
Uppdrag och målgrupper	23
<i>Lagstiftningen</i>	23
<i>UH-bibliotekens uppdrag</i>	23
<i>Kungl. bibliotekets uppdrag och roll</i>	24
<i>Målgrupper</i>	24
Synlighet och marknadsföring	24
<i>Sammanfattning av enkätsvaren</i>	24
<i>Analys och kommentarer</i>	25
Kompetensen	26
<i>Sammanfattning av enkätsvaren</i>	26
<i>Analys och kommentarer</i>	27
Bibliotekens uppgifter	28
<i>Sammanfattning av enkätsvaren</i>	29
<i>Öppna kommentarer</i>	31
Nationell strategi	32
<i>Sammanfattning av enkätsvaren</i>	32
<i>Analys och kommentarer</i>	32

Förändringssignaler	32
<i>Sammanfattning av enkätsvaren</i>	32
<i>Kommentarer</i>	34
Analys och slutsatser	37
Koncentration och konkurrens	37
Rankning och annan utvärdering	37
<i>Vad innebär rankning och utvärdering för biblioteken framöver?</i>	38
Enskild huvudman	39
Finansiering och kostnader	39
Samarbete, samverkan, samgående	40
<i>Samarbete och samgående med andra enheter inom lärosätet</i>	40
<i>Samarbete med folkbiblioteken</i>	40
<i>Samverkan med folkbiblioteken framöver</i>	41
<i>Tredje uppgiften</i>	41
<i>Samarbete kring gemensamma frågor</i>	41
Integrering	42
Prioriterade uppgifter	43
<i>Den pedagogiska uppgiften</i>	43
<i>Stöd till forskningen</i>	44
<i>Publiceringsverksamheten</i>	45
<i>Service till speciella grupper</i>	46
<i>Katalogisering</i>	46
<i>Förvärv</i>	47
<i>Biblioteket som arbetsplats för studenterna</i>	48
Nya möjligheter med tekniken?	48
Utvecklingsarbete för avveckling?	49
Framtiden i ett femårsperspektiv – framtidsscenarier och utmaningar	50
Röster om utmaningarna	51
Universitet och högskolor behöver sina bibliotek	52
Appendix 1. Enkäten	53
Appendix 2. Högskolelagen	57
Appendix 3. Bibliotekslagen	58
Tabell- och diagramförteckning	59
Referenser	60
Noter	62
Svensk Biblioteksförnings rapporter	63

Svensk Biblioteksförerings förord

Rapporten *Universitets- och högskolebibliotek i förändring – omvärldsanalys och framtidsscenarioer* har tagits fram på uppdrag av Svensk Biblioteksförerings verksamhetsgrupp för forskningsbibliotek. Gruppen har i uppdrag att fördjupa sig i de förändringar som universitets- och högskolebiblioteken står inför och diskutera hur föreningen kan bidra till att påverka och underlätta dessa förändringar. Rapporten har fungerat som en del i arbetet med att ta reda på vilka förändringar biblioteken står inför.

Rapporten tar upp lärosätesbibliotekens situation idag och de kommande fem åren. Rapporten diskuterar externa faktorer som kan komma att påverka biblioteken, såsom en ny högskolestruktur och nya finansieringssystem. Den berör också faktorer som påverkar lärosätena, exempelvis ökade krav på publicering och profilering. Likaså tar den upp faktorer på biblioteken och inom biblioteksvärlden. Det gäller bibliotekets integrering i och samarbete med övriga lärosätet och dess relation till lärosätets ledning, liksom hur bibliotekets uppdrag formuleras, vilka nya uppgifter biblioteket kan få och vilka nya kompetensbehov som kan tänkas uppstå. Det gäller också UH-bibliotekens samarbeten med folkbibliotek och tanken på ett ökat samarbete och en nationell strategi för UH-biblioteken. Dessutom jämför rapporten situationen för olika bibliotek och visar att ”små” och ”stora”, forskningsintensiva och undervisningsinriktade, enskilda och statliga, specialiserade och mer generellt inriktade lärosäten inte alltid har samma förutsättningar och förhållanden.

Resultaten öppnar för en diskussion om hur man kan tolka situationen för UH-biblioteken. Å ena sidan förefaller representanter för biblioteken se framtiden an med tillförsikt och biblioteken framstår som anpassningsorienterade och progressiva. Å andra sidan ter sig framtiden osäker för några av biblioteken och rapporten ger en bild av biblioteken som i hög grad beroende av andra.

Publiceringen av den rapporten är ett led i arbetet med Svensk Biblioteksförerings analys av UH-bibliotekens framtid. Verksamhetsgruppen för forskningsbibliotek fortsätter sitt arbete och återkommer under hösten med sitt slutdokument. Eftersom många varit intresserade av att ta del av rapportens resultat väljer föreningen att publicera rapporten, trots att gruppen inte har formulerat sina åsikter. Det innebär att varken verksamhetsgruppen eller Svensk Biblioteksförering nödvändigtvis håller med om alla rapportens resultat.

Svensk Biblioteksförening vill tacka rapportens författare Margareta Nelke, I.C. at Once.

Niclas Lindberg
Generalsekreterare Svensk Biblioteksförening

Författarens förord

Följande framtidsorienterade utredning belyser och lyfter fram företeelser och signaler från den akademiska världen och det omgivande samhället som har betydelse för universitets- och högskolebiblioteken idag och i en nära framtid (i ett femårsperspektiv).

När det gäller framtiden frestas man ibland att ta till talesättet ”only the paranoid survives”, men det är viktigt att identifiera och ta till vara även möjligheterna och inte fastna i hoten. Samma fenomen kan för övrigt vara både ett hot och en möjlighet beroende på omständigheterna och organisationens förmåga.

Jag vill rikta ett stort tack till alla de bibliotekschefer som har tagit sig tid att besvara den omfattande enkäten. Jag hoppas att ni fann det vara mödan värt. Jag vill också tacka Svensk Biblioteksörening och dess verksamhetsgrupp för forskningsbiblioteksfrågor för värdefulla kommentarer och synpunkter.

Margareta Nelke, I. C. at Once

Sammanfattning

Det som händer i omvärlden och som påverkar universiteten och högskolorna påverkar också biblioteken. Biblioteken lever inte i en egen värld – orubbade och ej ifrågasatta. Tvärtom, när kraven på att påvisa resultat och när konkurrensen om medlen hårdnar i den akademiska världen spiller dessa krav även över på de gemensamma verksamheterna som biblioteken är en del av.

Denna undersökning syftar till att belysa universitets- och högskolebibliotekens (UH-bibliotekens) situation och nära framtid utifrån ett omvärldsperspektiv.

Bibliotekens finansiering, organisationstillhörighet, uppdrag, synlighet i organisationen, kompetens, uppgifter och bedömningar om förändringssignaler har undersökts mot bakgrund av universitet och högskolors struktur, storlek, ägandeform, finansiering, rankning och forskningsintensitet. Underlaget är dels research i offentliga källor och nätverk, dels en enkät som skickats ut till samtliga universitets- och högskolebibliotek. En workshop med Svensk Biblioteksförnings verksamhetsgrupp för forskningsbiblioteksfrågor inledde arbetet.

- Viktiga faktorer som påverkar bibliotekets budget är lärosätets intäkter i form av medel från stat, forskningsråd och andra finansiärer samt den interna fördelningsmodellen. Bibliotek vid större och/eller forskningsintensiva lärosäten och vid små och specialiserade högskolor har en relativt sett säkrare framtid än bibliotek vid medelsstora universitet och högskolor.
- Lärosätets forskningsintensitet har stor betydelse för satsningen på biblioteket. Däremot har ägandeformen, enskild eller statlig huvudman, ingen nämnvärd betydelse.
- Ökad konkurrens framöver om medel till framför allt forskningen medför att biblioteken får en viktigare roll att analysera, synliggöra och publicera forskningens resultat.
- Strävan efter ökad integrering i universitets eller högskolans verksamhet gynnas av publiceringsverksamheten, bibliometri, det pedagogiska arbetet för ökad informationskompetens och av att delta i forskningsprojekt.
- Förändringar i verksamheten som initieras av förändrade behov, teknikens möjligheter, rationaliseringskrav och minskade personalresurser innebär minskning av eller avveckling av vissa tjänster.
- Biblioteken är synliga i organisationen, mest för studenterna. Synligheten behöver ändå öka framför allt mot grupperna lärare och forskare. Ökad integrering ger ökad synlighet. Bibliotek vid små lärosäten är mest nöjda med sin synlighet.
- Utbildning i informationskompetens behövs – även för den så kallade nätgenerationen. Bibliotekarier bör driva utvecklingen, men samarbeta med lärarna.
- Bibliotekariekompetensens framtid är osäker.
- Osäkerhet finns också om vad som händer med katalogiseringsuppgiften.
- Informationstekniken kommer fortsatt att erbjuda möjligheter för bibliotekens verksamhet, möjligheter som dock kan bidra till att bibliotekets synlighet försämras.
- Utveckling mot ökande andel e-resurser fortsätter även om den går olika snabbt inom olika vetenskapsområden.

Ytterst handlar det om att alla verksamheter inklusive biblioteket ska bidra till att lärosätet uppfyller sina mål och kan hävda sig i den nationella och internationella konkurrensen.

Bakgrund

Syfte

Syftet med utredningen är att belysa forskningsbibliotekens nuvarande situation samt förändringar i omvärlden som är betydelsefulla för forskningsbiblioteken i ett femårs-perspektiv. Med forskningsbibliotek avses här svenska universitets- och högskolebibliotek (UH-bibliotek).

Metod

Underlaget till rapporten har tagits fram dels genom en enkät till universitets- och högskolebibliotek och dels genom research i statistik, rapporter, tidskriftsartiklar, böcker och via webbplatser samt genom deltagande i konferenser och möten.

Ett brett urval av faktorer av betydelse för universitets- och högskolebibliotek togs fram i en workshop med Svensk Biblioteksförningens verksamhetsgrupp för forskningsbiblioteksfrågor. Dessa faktorer var utgångspunkten för frågorna i enkäten och inriktningen av litteraturstudierna. Baserat på svaren i enkäten och resultaten av studierna har ett urval av dessa faktorer bedömts som speciellt kritiska för UH-bibliotekens framtida verksamhet och fokus har särskilt riktats mot dem. Speciell uppmärksamhet har också riktats mot områden där respondenterna har delade meningar om framtiden.

Redovisningen av enkätsvaren sker både under egen rubrik och infogat i analysen. I båda fallen redovisas när det handlar om enkätsvar.

Om enkäten

Enkäten syftar till att få en bild av områden som är under förändring och av de områden där det råder delade meningar om framtiden. ”Framtiden” omfattar i denna rapport de kommande fem åren. Svaren redovisas inte med procentsatser eftersom det dels kan ge en falsk bild av exakthet och dels ge för stora utslag i en så pass liten enkät.

Svaren har också analyserats för att upptäcka om de skiljer sig beroende på lärosätets storlek (mätt i antal helårsstuderande och aktiva doktorander) och forskningsintensitet (mätt i andel forskningsmedel av totala verksamhetens medel). Storlek och forskningsintensitet sammanfaller i viss mån, men inte helt (se tabell 2). När det gäller forskningsintensiteten redovisas de fall där det är klart att den parametern, och inte storleken, är avgörande.

Frågor, svarsfrekvens, deltagande bibliotek med mera framgår av appendix 1. För enkelhetens skull kallas de bibliotek som besvarade enkäten för ”enkätbiblioteken”. De citat som är insprängda i texten är hämtade ur enkäten.

Om statistiken

Om inte annat anges är statistiken hämtad från *Forskningsbiblioteken 2007* och motsvarande för 2006, 2005, 2004 och 2003, *Högskoleverkets statistik* på webbplatsen www.hsv.se/statistik.4.539a949110f3d5914ec800056413.html samt *Universitet & högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2008*.

I SCB:s forskningsbiblioteksstatistik ingår olika många bibliotek under perioden 2003–2007: 2003 och 2004 ingår 40 bibliotek, 2005 ingår 38 bibliotek, 2006 och 2007 ingår 39 bibliotek.

Försvarshögskolan blev högskola först år 2008 och ingår alltså inte i Högskoleverkets statistik 2007 och tidigare. Däremot ingår Anna Lindhbiblioteket i SCB:s forskningsbiblioteksstatistik.

Biblioteken vid Dramatiska Institutet och följande lärosäten med enskild huvudman ingår inte i SCB:s forskningsbiblioteksstatistik: Ersta Sköndal högskola och Sophiahemmet högskola samt de teologiska högskolorna i Stockholm, Johannelund och Örebro. Antal anställda vid dessa har tagits fram utifrån deras webbplatser. Vid jämförelser mellan Högskoleverkets statistik och SCB:s forskningsbiblioteksstatistik exkluderas därför följande högskolor och deras bibliotek: Ersta Sköndal och Sophiahemmet, de teologiska högskolorna i Stockholm, Johannelund och Örebro, Dramatiska Institutet samt Försvarshögskolan/Anna Lindhbiblioteket.

I siffrorna för Stockholms universitet och universitetsbibliotek har siffrorna för Lärarhögskolan och Lärum inkluderats.

Måttet som används för lärosätets storlek är antal helårsstuderande (HST) och aktiva doktorander enligt Högskoleverkets statistik.

Svenska universitet och högskolor

Lärosäten

I Sverige finns 49 universitet och högskolor på ca 30 olika orter. 2007 var antalet HST ca 300 000 och antalet doktorander ca 17 000. Sex lärosäten har mellan 10 000 och 30 000 HST (Stockholm, Lund, Göteborg, Uppsala, Linköping, Umeå, KTH och Malmö högskola). 22 lärosäten har mellan 1 000 och 10 000 HST och resterande 19 har färre än 1 000 studenter. Gammelkroppa skogsskola är med detta mått räknat den minsta högskolan med 18 helårsstudenter.

21 lärosäten hade år 2007 rätt att utfärda examina både på grund- och forskarutbildningsnivå. Det var universiteten, handelshögskolorna samt högskolorna i Kalmar, Blekinge, Malmö och Mälardalen. Av dessa har Chalmers och Handelshögskolorna i Jönköping och Stockholm enskild huvudman.

28 högskolor, varav tio med enskild huvudman, hade 2007 endast rätt att utfärda examina inom grundutbildningen.

Andel forskning och forskarutbildning

När det gäller andelen forskning och forskarutbildning finns tio lärosäten där andelen forskningsmedel av den totala verksamhetens medel överstiger 50 procent. De är Karolinska Institutet (80 procent), Sveriges lantbruksuniversitet, SLU (68 procent), Uppsala universitet (67 procent), Lunds universitet, Chalmers, Stockholms universitet och KTH (64 procent), Göteborgs universitet (57 procent), Umeå universitet (54 procent) samt Luleå tekniska universitet (51 procent). 14 lärosäten har en forsknings- och forskarutbildningsandel på mellan 20 och 50 procent. En fullständig förteckning finns i tabell 1.

Tabell 1. Antal helårsstuderande (HST) i grundutbildning (GU) och forskarutbildning (FU), andel forskning och forskarutbildning av verksamheten, bibliotekens driftskostnad, bibliotekens driftskostnad dividerat med antal HST i GU och FU.

Lärosäte	Antal HST i GU och FU	Andel forskning och forskarutbildning (%)	Bibliotekets driftskostnader (tkr)	Bibl. driftskostnad per student (tkr)
Stockholm universitet	29 829	63,8	111 856	3 750
Lunds universitet	27 010	64,3	164 113	6 076
Göteborgs universitet	25 956	57,1	127 050	4 895
Uppsala universitet	21 745	66,8	152 399	7 008
Linköping universitet	18 047	49,2	74 621	4 135
Umeå universitet	16 651	53,8	82 624	4 962
KTH	13 222	63,7	57 876	4 377
Malmö högskola	10 648	15,4	30 958	2 907
Chalmers	9 378	64,3	54 530	5 815
Örebro universitet	8 769	32,8	32 603	3 718
Karlstads universitet	7 813	33,4	26 936	3 448
Mälardalens högskola	7 804	21,2	19 360	2 481
Karolinska Institutet	7 668	80,5	91 517	11 935
Växjö universitet	7 508	27,7	24 850	3 310
Högskolan i Jönköping	7 117	23,3	20 903	2 937
Luleå universitet	7 075	51,3	32 324	4 569
Mittuniversitetet	7 039	31,1	27 998	3 978
Högskolan i Kalmar	5 824	21,1	13 125	2 254
Högskolan i Gävle	5 806	20,3	14 771	2 544
Södertörns högskola	5 803	44,2	28 607	4 930
Högskolan i Borås	5 497	16,3	24 776	4 507
Högskolan i Dalarna	5 385	16,9	12 734	2 365
Högskolan i Halmstad	4 917	20,8	12 617	2 566
Högskolan i Kristianstad	4 818	14,9	8 200	1 702
SLU	4 225	67,8	44 550	10 544
Högskolan Väst	4 083	19	10 406	2 549
Högskolan i Skövde	3 907	18,3	9 115	2 333
Blekinge Tekniska Högskola	3 762	28,3	11 047	2 936
Högskolan på Gotland	2 131	13,9	4 581	2 150
Handelshögskolan	1 471	43,1	8 257	5 613
Ersta Sköndal högskola	635			
Konstfack	618	4,9	2 529	4 092
Gymnastik- och idrotthögskolan	453	27,6	3 245	7 163
Röda Korsets högskola	416		1 860	4 471
Sophiahemmets högskola	337			
Kungl. Konsthögskolan	222	7,1	924	4 162
Teologiska högskolan Stockholm	215			
Örebro teologiska högskola	163			
Dramatiska institutet	161	6,1		
Danshögskolan	158	9,5	506	3 203
Johannelunds teologiska högskola	79			

Källor: Universitet & högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2008 och Forskningsbiblioteken 2007.

Utlandsfilialer

Ganska få lärosäten har etablerat filialer utomlands. Exempel är Handelshögskolans i Stockholm filialer i Riga, S:t Petersburg och Moskva samt Karolinska Institutet som i samarbete med Chalmers och KTH etablerat campus vid Beijing University och Fudan University i Shanghai.¹

Distansstuderande

Antalet studenter som läser på distans har tredubblats under den senaste tioårsperioden och uppgår nu till 89 000.² Medelåldern för distansstuderande är högre: 40 procent

är över 34 år, jämfört med 18 procent för vanliga studenter. Lärosäten med 40 procent eller fler distansstuderande är Mittuniversitetet (70 procent), Högskolorna på Gotland (69 procent) och Gävle (61 procent), Blekinge Tekniska Högskola (55 procent), Örebro teologiska högskola (45 procent), Växjö universitet (43 procent), Högskolan i Dalarna (41 procent) och Umeå universitet (40 procent).

Utländska studenter

Andelen utländska studenter i Sverige ökar generellt och antalet inresande studenter överskrider antalet utresande. Läsåret 2006/2007 studerade över 25 000 svenska studenter utomlands. Det har legat på ungefär samma antal den senaste femårsperioden. Antalet inresande studenter har däremot tredubblats och låg läsåret 2006/2007 på knappt 30 000. Vid nio svenska lärosäten är minst en tiondel utländska studenter. De är Blekinge Tekniska Högskola (20 procent), KTH (19 procent), Chalmers (13 procent), Musikhögskolan i Stockholm (12 procent), Handelshögskolan i Stockholm (11 procent), SLU (11 procent), Högskolan i Dalarna (11 procent), Högskolan i Jönköping (10 procent) och Konstfack (10 procent). Faktorer som avgiftsfria kurser även för studenter utanför EU och lättare ansökningsförfarande via Internet påverkar antalet inresande studenter.

Finansiering

Universitetet och högskolorna finansieras till 65 procent av direkta statsanslag, ytterligare 23 procent av offentliga medel och till 11 procent av privata medel (den resterande procenten är finansiella intäkter). 2007 uppgick de totala intäkterna till 47,4 miljarder kr.

Fördelningen mellan offentliga och privata medel varierar mellan lärosätena. Chalmers och Handelshögskolorna i Jönköping och Stockholm drivs som stiftelser och förfogar därmed över sitt egna kapital. Av övriga utmärker sig Karolinska Institutet, SLU och KTH med relativt stor andel (40–50 procent) privat finansiering. Dessutom finns det tio små och specialiserade högskolor med enskild huvudman. Trenden globalt är att privata investeringar i högre utbildning ökar.³

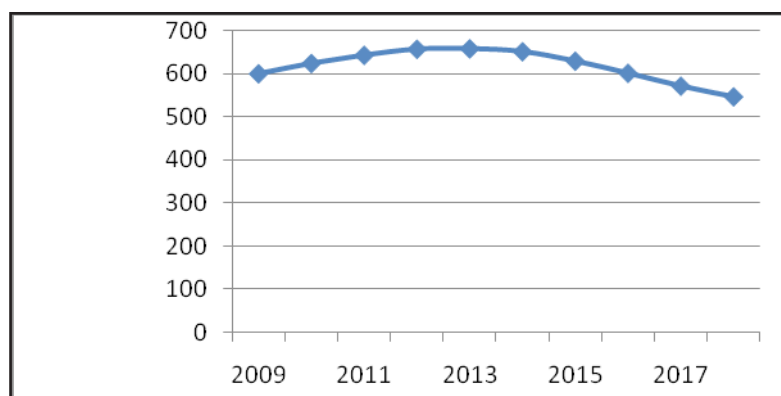
Verksamheten består till 46 procent av grundläggande högskoleutbildning och till 54 procent av forskning och forskarutbildning. Grundutbildningen finansieras till 86 procent av direkta statsanslag medan forskningen och forskarutbildningen till mer än hälften finansieras av externa finansiärer. De grundutbildningsinriktade högskolorna har därför högre andel direkt statsfinansierad verksamhet och de forskningsintensiva, ofta äldre, universitetet har hög andel extern finansiering.

Grundutbildning

Grundutbildningen tilldelas anslag baserat på antal helårsstudenter (HST) och helårsprestationer (HPR), det vill säga hur många som genomför utbildningen i normal studietakt. De nya anslag som tilldelas beräknas på föregående periods resultat. Systemet är beroende av universitetets och högskolans förmåga att attrahera studenter och vilka utbildningsområden som är populära (något som inte alltid sammanfaller med anställningsbarhet). Konjunkturförhållanden påverkar också söktrycket – högkonjunktur ger i allmänhet lägre söktryck än lågkonjunktur.

Basförutsättningen är demografisk: hur många ungdomar i ”högskoleåldern” som kommer att finnas i vårt land. Prognosen visar att antalet ungdomar i åldersgruppen kommer att öka fram till 2016, varefter en minskning sker (se diagram 1). Regeringens mål är att 50 procent av ungdomarna ska gå vidare till högre studier. Det är nästan uppfyllt: 2006 gick 54,5 procent av kvinnorna och 40,5 procent av männen vidare till högre utbildning.⁴

Diagram 1. Prognos över antal personer (tusental) i åldrarna 20–24 år 2009–2018.



Källa: Sveriges framtida befolkning 2007–2050, 2007.

Forskning och forskarutbildning

Intäkterna för forskning och forskarutbildning låg 2007 på 24,5 miljarder kr. Merparten, 82 procent, bestod av offentliga medel. Av dessa var knappt 47 procent direkta statsanslag som riksdagen anvisat de olika lärosätena. 17 procent av anslagen kom från privata finansiärer.

Tilldelningen av medel till forskning och forskarutbildning har varit under utredning och orsakat mycket debatt. Olika förslag har gått ut på:

- att slå samman lärosäten till större enheter för att skapa mer bärkraftiga forskningsmiljöer och hävda svensk forskning internationellt sett,
- att förändra fördelningsmodellen för att få en bättre koppling mellan forskningens kvalitet och anslagstilldelning,
- att slå samman de nuvarande forskningsråden till en myndighet för att få bättre samordning.

Regeringen aviserade i 2008 års forskningsproposition (som antogs av riksdagen i januari 2009):

- att ett ingångsvärde ska vara nuvarande fakultetsanslag (anslag för forskning och utbildning på forskarnivå),
- att en miniminivå på 8 000 kr per HST som basresurs för forskning garanteras,
- att anslaget för forskning och forskarutbildning år 2012 bör vara 1,55 miljarder högre än idag,
- att en ny fördelningsmodell införs – en del av forskningsmedlen fördelas i konkurrens mellan lärosäten utifrån kvalitetsbedömning där indikatorerna externa medel och publiceringar/citeringar används. Indikatorerna ska bygga på ett tre- eller fyraårsgenomsnitt,
- att utjämna skillnaderna i publiceringsverksamhet mellan olika ämnen genom att räkna upp vikten för vissa områden; vikten för humaniora/samhällsvetenskap sätts till 2, för naturvetenskap 1,5 och för området ”övrigt” sätts vikten till 1,1. För medicin och teknik är vikten 1,
- att nya forskningsresurser fördelas enligt modellen redan 2009. Inför år 2010 ska nya resurser samt 10 procent av nuvarande fakultetsanslag – efter det att garantiersättningen räknats ifrån – fördelas enligt den nya modellen,
- att särskilda satsningar på 1,8 miljarder kr fram till 2012 ska utgå till de strategiska områdena teknik, klimat och medicin,

- att anslagen till forskningsråden och Verket för Innovationssystem fram till 2012 bör ha ökat med 675 miljoner kr + särskilda satsningar på Rymdstyrelsen och Energimyndigheten,
- att nuvarande forskningsråd inte slås samman, men däremot ska öka sitt samarbete.

Högskolelagen förtydligas med en passus om forskningsresultaten. Den nuvarande formuleringen lyder: ”Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet.” Den har utvidgats i den nya formuleringen till: ”I högskolornas uppgift ska ingå att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta” (se appendix 3).

Uppföljning och utvärdering av fördelningssystemet kommer att ske. Dels finns ännu inte mycket data som underlag för viktningen av de olika ämnesområdena, dels bör effekterna utvärderas av att ha publiceringsverksamheten i sig som ett fördelningsmått för att eliminera risken att forskningen i alltför hög grad fokuserar på publicering på bekostnad av annat. Vetenskapsrådet får i uppdrag att ta fram underlag för indikatorn publiceringar/citeringar och att kvalitetssäkra beräkningsunderlagen.⁵

Samarbete mellan lärosäten

Olika typer av samarbeten finns idag väl utarbetat mellan lärosäten. Det är allt från tillfälliga samarbeten på enskilda initiativ till avtalsbundna samarbeten, federationer och fusioner.

Exempel är Västsvenska universitetssamverkan, Pentaplussamarbetet, samarbete mellan Örebro universitet och Mälardalens högskola, Chalmers och Göteborgs universitets gemensamma ”IT-universitet” och samarbete mellan högskolan i Halmstad, högskolan i Skövde och Örebro universitet.

Växjö universitet och Kalmar högskola har beslutat att gå samman (Akademi Sydost/ Linnéuniversitetet). Även Blekinge Tekniska Högskola ingick från början, men har nu dragit sig tillbaka. Även om regeringen har beviljat extra medel för fusionen mellan Växjö universitet och Kalmar högskola finns det osäkerhet kring finansieringen som bromsar arbetet för andra liknande planer.

Universitets- och högskolebiblioteken

Sveriges drygt 300 000 studenter har tillgång till över 150 bibliotek vid 42 lärosäten, på 27 olika orter. Dessutom tillkommer Kungl. biblioteket som en gemensam resurs.

Av landets 49 universitet och högskolor har sju av de mindre och specialiserade högskolorna inget eget bibliotek (vad man kan utläsa ur statistik och webbplatser). De är Gammelkroppa skogsskola, Beckmans designhögskola, Ericastiftelsen, Stockholms musikpedagogiska institut (enskild huvudman) samt Kungl. musikhögskolan, Opera-högskolan och Teaterhögskolan (statlig huvudman).

Storleken varierar från små högskolor med specialinriktning med endast en anställd på biblioteket till Lunds universitets bibliotek med drygt 200 anställda. Driftkostnaden varierar mellan 400 000 kr och 200 miljoner.

Biblioteken med antal anställda, serviceställen och huvudmannaskap framgår av tabell 2.

Tabell 2. Lärosäten, huvudmannaskap (S=statligt, E=enskilt), bibliotekets namn, antal serviceställen och antal anställda

Lärosäte	Huvudmannaskap	Biblioteksnamn	Antal serviceställen	Antal anställda
	S	Kungl. biblioteket	3	292
Stockholm universitet	S	Stockholms universitetsbibliotek	13	155
Lunds universitet	S	Lunds universitetsbibliotek	32	201
Göteborgs universitet	S	Göteborgs universitetsbibliotek	7	171
Uppsala universitet	S	Universitetsbiblioteket	15	183
Linköping universitet	S	Linsköpings universitetsbibliotek	4	89
Umeå universitet	S	Umeå universitetsbibliotek	5	111
KTH	S	KTH Biblioteket	6	53
Malmö högskola	S	Bibliotek och IT	4	39
Chalmers	E	Chalmers bibliotek	3	52
Örebro universitet	S	Universitetsbiblioteket	4	35
Karlstads universitet	S	Universitetsbiblioteket	1	33
Mälardalens högskola	S	Högskolebiblioteket	2	26
Karolinska Institutet	S	Universitetsbiblioteket	2	111
Växjö universitet	S	Växjö universitetsbibliotek	1	32
Högskolan i Jönköping	E	Högskolebiblioteket	1	25
Luleå universitet	S	Luleå universitetsbibliotek	6	41
Mittuniversitetet	S	Universitetsbiblioteket	3	39
Högskolan i Kalmar	S	Biblioteket med SFL	1	17
Högskolan i Gävle	S	Högskolebiblioteket i Gävle	1	22
Södertörns högskola	S	Södertörns högskolebibliotek	1	36
Högskolan i Borås	S	Bibliotek & läranderesurser	1	33
Högskolan i Dalarna	S	Biblioteket	2	16
Högskolan i Halmstad	S	Bibliotek	1	18
Högskolan i Kristianstad	S	Biblioteket	1	9
SLU	S	SLU-biblioteken	8	47
Högskolan Väst	S	Biblioteket	1	17
Högskolan i Skövde	S	Biblioteket	1	14
Blekinge Tekniska Högskola	S	Högskolebiblioteket	3	13
Högskolan på Gotland	S	Almedalsbiblioteket	1	7
Handelshögskolan	E	SSE Library	1	10
Försvarshögskolan	S	Anna Lindh-biblioteket	3	11
Konstfack	S	Konstfacks bibliotek	1	5
Gymnastik- och idrottshögskolan	S	Gymnastik- och idrottshögskolans bibliotek	1	4
Röda Korsets högskola	E	Biblioteket	1	4
Sophiahemmet högskola	E	Bibliotek	1	5
Kungl. Konsthögskolan	S	Konstbiblioteket Arkitekturbiblioteket	2	2
Danshögskolan	S	Danshögskolans bibliotek	1	1
Ersta Sköndal högskola	E	Ersta Sköndal högskolebibliotek	2	7
Dramatiska institutet	S	Bibliotek	1	2
Johannelunds teologiska högskola	E			1
Teologiska högskolan, Stockholm	E	Teologiska högskolans bibliotek	1	1
Örebro teologiska högskola	E	Örebro Missionsskolas bibliotek	1	1

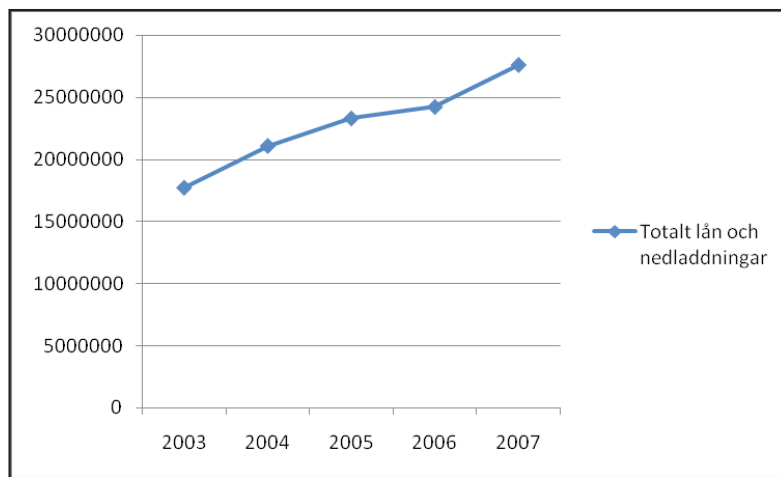
Anm: Bibliotekets namn och antal anställda enligt respektive webbplats.

Källor: *Universitet & högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2008, Forskningsbiblioteken 2007*, resp. bibliotekets/lärosätets webbplats. Johannelunds bibliotek finns endast på högskolans intranät.

UH-bibliotekens utveckling de senaste fem åren

Perioden 2003–2007 har präglats av den digitala utvecklingen. Andelen digitala periodika i förhållande till tryckta har ökat från 69 procent till 79 procent. 2004 befann sig utlån och nedladdningar i jämvikt. Sedan dess har antal nedladdningar ökat kraftigt medan lånen har minskat något i absoluta tal. Totalt har nedladdningarna ökat med 113 procent och lånen med 5 procent under perioden (se diagram 2).

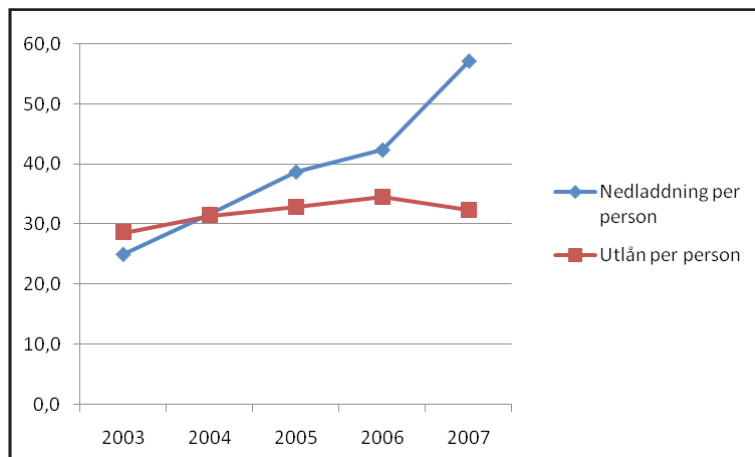
Diagram 2. Totala antalet lån och nedladdningar 2003–2007.



Källor: Forskningsbiblioteken 2007 och motsvarande för 2003–2006.

2004 var antal lån och nedladdningar per person i hela målgruppen studenter och forskare 31. Lånen ökade fram till 2006 då de var 34 per person för att därefter sjunka till 32 år 2007. Det är svårt att uttala sig om det är en tillfällig nedgång eller inte – lånen visar nu en nedåtgående kurva, men det gör även den potentiella målgruppen. Trenden är dock att det digitala materialet tar över alltmer. Nedladdningarna visar en stark ökning både i absoluta tal – 9,3 miljoner – och i förhållande till antal personer i målgruppen – 32 nedladdningar per person. Sammantaget visar siffrorna en ökning med 36 procent av användningen av bibliotekets tryckta och digitala material, uttryckt i lån och nedladdningar (se diagram 3).

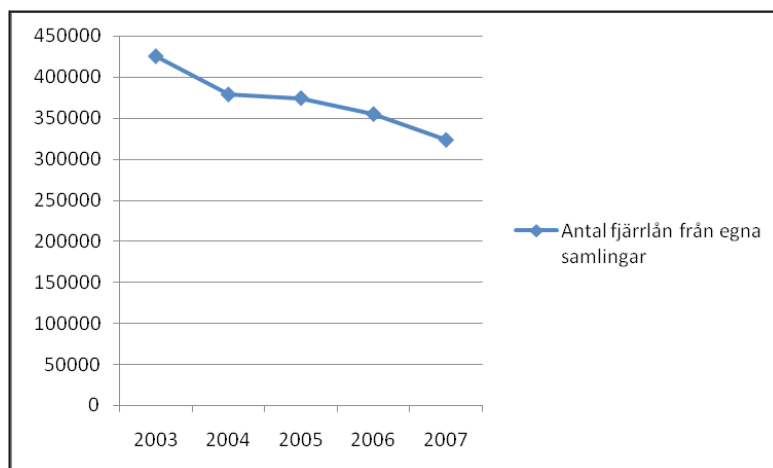
Diagram 3. Lokala lån och nedladdningar per person i hela den potentiella målgruppen (studerande i grund- och forskarutbildning samt forskande och undervisande personal).



Källor: Forskningsbiblioteken 2007 och motsvarande för 2003–2006.

Fjärrlånen från de egna samlingarna har minskat med 24 procent från knappt 425 000 år 2003 till knappt 324 000 år 2007 (se diagram 4). Den digitala utvecklingen har dels inneburit att bibliotekens egna elektroniska resurser har ökat och dels medger inte licensavtalen fjärrlån av elektroniskt material till grupper utanför akademien.

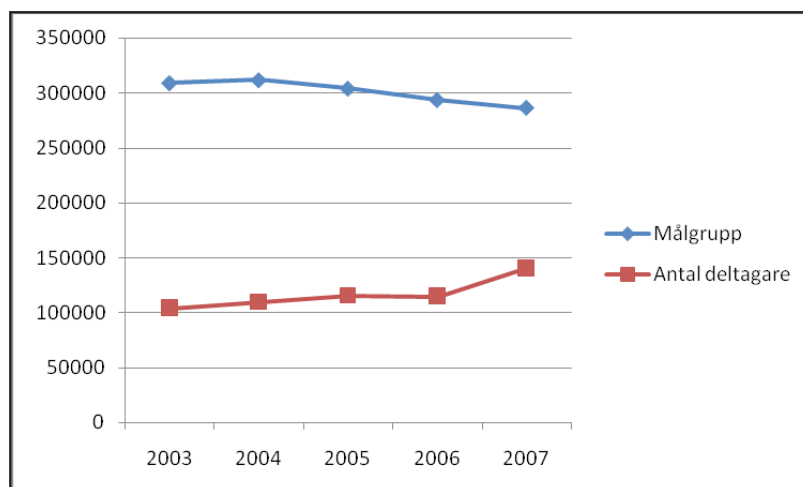
Diagram 4. Antal fjärrlån från egna samlingar 2003–2007.



Källor: Forskningsbiblioteken 2007 och motsvarande för 2003–2006.

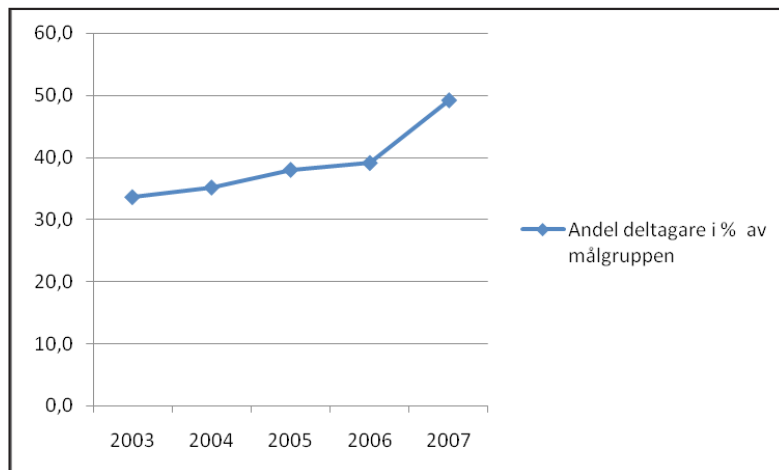
Biblioteken satsar också mer på sin pedagogiska roll. Antalet lärarledda undervisningstimmar har ökat med 6 procent till knappt 1 200 timmar 2007. Samtidigt har deltagarantalet ökat med 35 procent till drygt 14 000 år 2007. År 2007 deltog 50 procent av den potentiella målgruppen studenter i grund- och forskarutbildning i bibliotekets lärarledda undervisning (se diagram 5 och 6). Utvecklandet av självstudiekurser på Internet (kallat digitala pedagogiska resurser i statistiken) ökade under perioden med 66 procent.

Diagram 5. Antal deltagare i bibliotekets lärarledda undervisning jämfört med antalet studenter på grund- och forskarutbildning (den potentiella målgruppen) 2003–2007.



Källor: Forskningsbiblioteken 2007 och motsvarande för 2003–2006

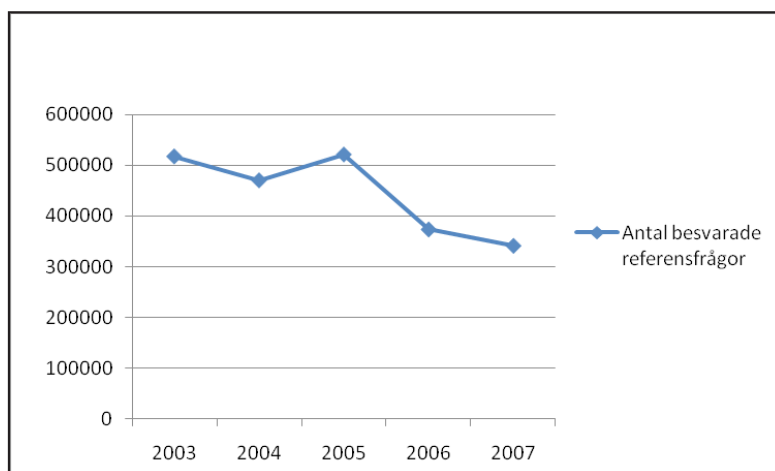
Diagram 6. Andel deltagare i bibliotekets lärarledda undervisning i procent av målgruppen studenter på grund- och forskarutbildning 2003–2007.



Källor: Forskningsbiblioteken 2007 och motsvarande för 2003–2006.

I gengäld minskade referensarbetet. Antal besvarade referensfrågor minskade med 34 procent under perioden (se diagram 7).

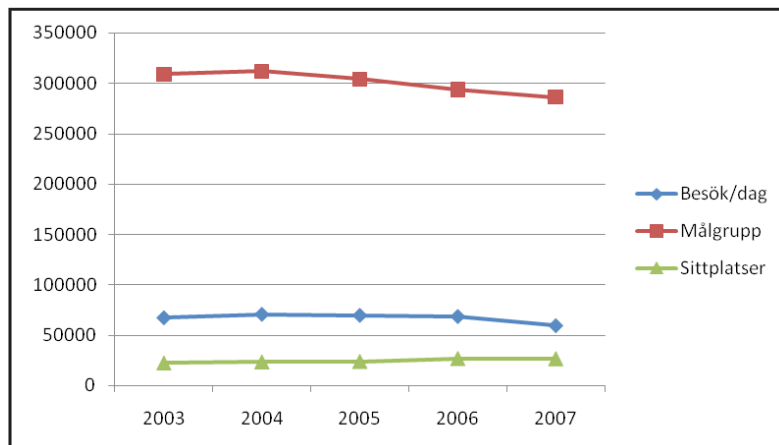
Diagram 7. Antal besvarade referensfrågor 2003–2007.



Källor: Forskningsbiblioteken 2007 och motsvarande för 2003–2006.

Användningen av lokalen mätt i antal besök har minskat något även om man tar hänsyn till att den potentiella målgruppen i form av studenter och doktorander har minskat under perioden. Antalet besök har minskat med 12 procent och målgruppen har minskat med 7 procent. Sittplatserna har ökat från drygt 22 000 2003 till knappt 27 000 år 2007 (se diagram 8).

Diagram 8. Besök per dag och antal sittplatser vid UH-biblioteken jämfört med den potentiella målgruppen studenter på grund- och forskarutbildning 2003–2007.

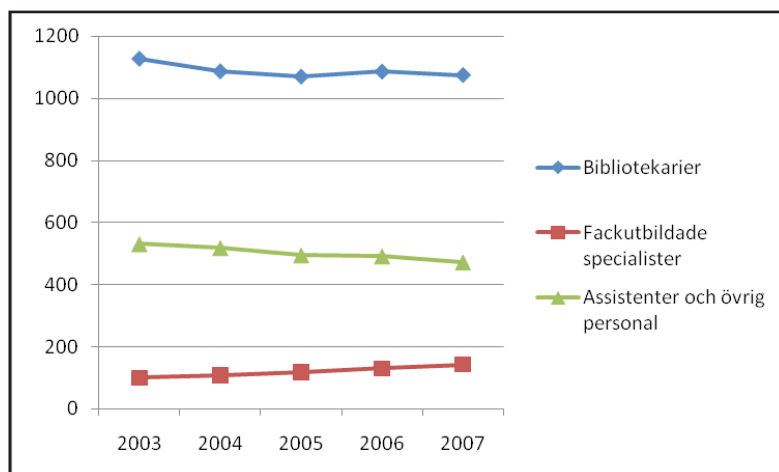


Källor: Forskningsbiblioteken 2007 och motsvarande för 2003–2006.

Kostnaden för förvärv av elektroniskt material har inte oväntat ökat (med 60 procent) medan kostnaden för tryckt material har minskat (med 35 procent). Förvärvets andel av driftskostnaden (exklusive lokalkostnaden) har hållit sig runt 30 procent under perioden.

Personalen ökade något mellan 2004 och 2005, men har därefter minskat. Totalt har personalen (omräknat till heltidstjänster) minskat med 70 heltidstjänster, vilket betyder en minskning med 4 procent. 2007 uppgick antal heltidstjänster till 1 688. Observera skillnaden i antal bibliotek som ingår i statistiken, se avsnittet ”Om statistiken”. Kategorierna bibliotekarie och assistenter och övrig personal har minskat medan kategorin ”fackutbildade specialister” (som dock är numerärt en relativt liten grupp) har ökat. Fördelningen av personalkategorierna framgår av diagram 9.

Diagram 9. Antal personal uppdelat i kategorier 2003–2007.



Anm: Olika antal bibliotek ingår i statistiken för denna period. 2003 och 2004: 40 bibliotek, 2005: 38 bibliotek, 2006 och 2007: 39 bibliotek.

Källor: Forskningsbiblioteken 2007 och motsvarande för 2003–2006.

Satsningar på bibliotek

Universitetens och högskolornas storlek (mätt i antal HST och aktiva doktorander) och forskningsintensitet (mätt i andel forskningsmedel av totala verksamhetens medel) har jämförts med bibliotekens storlek både totalt (efter driftskostnaden) och per studerande vid dess lärosäte (driftskostnaden dividerat med antal HST och aktiva doktorander). Hänsyn har inte tagits till variationer i mediakostnaden med olika ämnesinriktningar.

Storleken på biblioteken, mätt i storleken på driftskostnaderna, följer inte helt storleken på lärosätet. Stockholms universitet som är det största med knappt 30 000 studenter och doktorander, kommer först på fjärde plats när det gäller bibliotekets driftskostnader. Karolinska Institutet som är nr 13 när det gäller antal studerande kommer på plats nr 5 i biblioteksstorlek. SLU hamnar på nr 25 i antal studenter, men på plats tio i biblioteksstorlek. Den fullständiga rankningslistan finns i tabell 3.

Tabell 3. Rankning av UH efter storlek och forskningsintensitet, jämförelse mellan lärosätet och biblioteket

Lärosäte	Rankning efter antal studerande (HST o aktiva doktorander)	Rankning efter forskningens andel av verksamheten	Rankning efter bibliotekets driftskostnader	Rankning efter bibliotekets driftskostnad per studerande
Stockholms universitet	1	6	4	19
Lunds universitet	2	4	1	5
Göteborgs universitet	3	8	3	10
Uppsala universitet	4	3	2	4
Linköping universitet	5	11	7	16
Umeå universitet	6	9	6	8
KTH	7	7	8	14
Malmö högskola	8	29	13	26
Chalmers	9	5	9	6
Örebro universitet	10	15	11	20
Karlstads universitet	11	14	16	21
Mälardalens högskola	12	21	20	30
Karolinska Institutet	13	1	5	1
Växjö universitet	14	18	17	22
Högskolan i Jönköping	15	20	19	25
Luleå universitet	16	10	12	11
Mittuniversitetet	17	16	15	18
Högskolan i Kalmar	18	22	22	33
Högskolan i Gävle	19	24	21	29
Södertörns högskola	20	12	14	9
Högskolan i Borås	21	28	18	12
Högskolan i Dalarna	22	27	23	31
Högskolan i Halmstad	23	23	24	27
Högskolan i Kristianstad	24	30	29	35
SLU	25	2	10	2
Högskolan Väst	26	25	26	28
Högskolan i Skövde	27	26	27	32
Blekinge Tekniska Högskola	28	17	25	24
Högskolan på Gotland	29	31	30	34
Handelshögskolan	30	13	28	7
Konstfack	31	34	32	17
Gymnastik- och idrottshögskolan	32	19	31	3
Röda Korsets högskola	33	-	33	13
Kungl. Konsthögskolan	34	33	34	15
Danshögskolan	35	32	35	23

Anm: sju lärosäten som inte är med i SCB:s/Högskoleverkets statistik har utelutits.

Källor: Universitet & högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2008 och Forskningsbiblioteken 2007.

Om man dividerar bibliotekets driftskostnad med antal helårsstudenter och doktorander framträder en annan bild. Här ligger Karolinska Institutets bibliotek etta med knappt

12 000 kr per studerande, följt av SLU:s bibliotek på drygt 10 500. Därefter kommer biblioteket vid Gymnastik- och idrottshögskolan (GIH) och Uppsala universitetsbibliotek med drygt 7 000 kr samt Lunds universitetsbibliotek på drygt 6 000 kr per studerande. Värt att notera här är att även en mindre högskola som GIH har en relativt stor satsning på biblioteket. Handelshögskolan i Stockholm kommer på 30:e plats när det gäller antal studerande, men på 7:e plats när det gäller bibliotekets driftskostnad per studerande, Södertörns högskola plats nr 20 i antal studerande och nr 9 beträffande bibliotekets driftskostnad per studerande (se vidare tabell 3).

Slutligen kan man se bibliotekets storlek i förhållande till hur forskningsintensivt lärosätet är. De fem mest forskningsintensiva universiteterna är Karolinska Institutet, SLU, Uppsala, Lund och Chalmers och deras bibliotek ligger också i topp när det gäller bibliotekets driftskostnad per helårsstuderande. På plats nr 6–10 i forskningsintensitet befinner sig Stockholms universitet, KTH, Göteborgs, Umeås och Luleås universitet och deras bibliotek är rankade som nr 19, 14, 10, 8 och 11 för driftskostnad per helårsstuderande (se tabell 3).

Organisation och medelstildelning

I enkäten ställdes frågor om hur biblioteket är organiserat i lärosätet och hur medlen fördelas internt.

Majoriteten av enkätbiblioteken är en egen enhet i organisationen direkt under rektorn. Biblioteket tillhör överlag de universitets- eller högskolegemensamma verksamheterna.

Några bibliotek avviker helt eller delvis från detta mönster.

- Lunds universitetsbibliotek är organiserat i nätverksbiblioteken som är knutna till sin respektive fakultet samt Biblioteksdirektionen och Lunds universitetsbibliotek som tillhör de universitetsgemensamma verksamheterna.
- KTH är organiserat i tio skolor varav biblioteket och Learning Lab utgör en (Enheten för vetenskaplig information och lärande). Skolornas chefer ingår i KTH:s ledningsgrupp.
- Vid Stockholms universitetsbibliotek har överbibliotekarien prorektor som närmsta chef. Prorektor leder en nämnd för fakultetsgemensamma verksamheter som bland annat beslutar om anslag till dessa.
- I Uppsala leder prorektor biblioteksstyrelsen (där överbibliotekarien ingår) och representerar biblioteksfrågorna i universitetets ledning. Fem biblioteksgrupper har som ledningsorgan var sin biblioteksnämnd som är knuten till respektive vetenskapsområde.
- Vid Högskolan i Jönköping, som har enskild huvudman, finns biblioteket i Högskoleservice AB tillsammans med Ekonomi & Personal, Information & Marknadsföring, IT-Service, Lokalförsörjning och Studerandeenheten.
- Vid GIH ingår biblioteket organisatoriskt i administrationen under förvaltningschefen.

De faktorer som bestämmer merparten av UH-bibliotekens budget är totalfinansieringen av grundutbildning, högre utbildning och forskning samt hur medlen fördelas internt. Fördelningen är beroende av om bibliotekskostnaden räknas som en universitetsgemensam kostnad eller som en kostnad som är knuten till en eller flera fakulteter.

Av enkätbiblioteken uppger merparten att de finansieras med centrala medel som sedan fördelas ut i verksamheten. Några bibliotek erhåller en del av anslaget från centralt håll och en del från fakulteterna⁷ antingen enligt en fördelningsnyckel eller i direkta förhandlingar med fakulteterna.

Uppdrag och målgrupper

UH-bibliotekens verksamhet regleras av vilket uppdrag respektive bibliotek har i sitt lärosäte inom ramen för Högskolelagen och Bibliotekslagen.

Lagstiftningen

I Högskolelagen är det framför allt formuleringar i § 8 (se appendix 2) som rör bibliotekens uppdrag. Där står att studenterna inom det område som utbildningen avser ska utveckla kunskaper och färdigheter, men också utveckla en förmåga att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå och följa kunskapsutvecklingen.

Bibliotekslagen omfattar det allmänna biblioteksväsendet och § 6, 7, 7a och 10 rör universitets- och högskolebibliotek (se appendix 3). I sammandrag säger lagen:

- att det ska finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla högskolor,
- att bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet ska samverka,
- att högskolebibliotek avgiftsfritt ska ställa sina samlingar till folkbibliotekens förfogande och samverka med folk- och skolbibliotek.

UH-bibliotekens uppdrag

På enkätfrågorna om bibliotekets uppdrag uppger drygt en fjärdedel att de inte har något officiellt nerskrivet uppdrag. Vid stora och medelstora lärosäten har majoriteten av biblioteken, men inte alla, ett sådant uppdrag. Endast en tredjedel av biblioteken vid små lärosäten har ett officiellt nerskrivet uppdrag. Ett bibliotek uppgav att uppdraget endast var förankrat muntligt hos rektor.

Merparten av biblioteken har dock explicita uppdrag. I dessa ingår ofta en strategisk roll som är knuten till lärosätets pedagogiska uppdrag, publiceringsverksamhet och synlighet i omvärlden samt den vetenskapliga informationsförsörjningen till studenter och forskare. Exempel på uppdrag är:

- att svara för lärosätets informationsförsörjning,
- att vara kunskaps- och informationsförmedlare,
- att tillhandahålla samlingar av tryckt och digitaliserat material,
- att utveckla och stödja studenters, lärares, forskares samt övrig personals informationskompetens,
- att vara en pedagogisk resurs,
- att delta i forskning och utbildning genom informationssökning, användarutbildning och annan bibliografisk och biblioteksteknisk service,
- att delta i arbetet kring strategiska informationsfrågor,
- att delta i nationell och internationell samverkan/nätverk,
- att ansvara för bibliometriska analyser och utveckling av bibliometrin,
- att svara för förlag och vetenskaplig publicering,
- att erbjuda en funktionell och kreativ arbets- och studiemiljö.

Uppdraget riktar sig mot grundutbildning och forskning. I några få fall nämns även stöd till andra målgrupper vid eller utanför lärosätet: övrig personal, aktörer i näringsliv och offentlig verksamhet och samverkan med det omgivande samhället.

Lunds universitetsbibliotek har en specifik roll i samband med bevarandet av det svenska kulturarvet och som nationellt lånebibliotek för svenskt tryck. Biblioteksdirektionen i Lund har en övergripande roll i LUB-nätverket för bland annat förvärv av digitala informationsresurser, bevakning av utvecklingen inom informationsförsörjning och biblioteksservice, drift och utveckling av tjänster för publiceringsregistrering och tillgängliggörande av forskningsresultat.

Kungl. bibliotekets uppdrag och roll

KB:s uppdrag delas in i tre områden:

- samla in, beskriva och bevara det tryckta kulturarvet,
- tillgängliggöra materialet genom att vara ett forskningsbibliotek,
- åstadkomma nationell samordning av informationsförsörjningen till högre utbildning och forskning.⁸

KB:s uppgift att samla in, beskriva och bevara det tryckta kulturarvet är ett uppdrag med gamla anor. Enligt en lag med ursprung från 1661 ska tryckta skrifter som mångfaldigas för allmän spridning levereras till KB och sex universitetsbibliotek.

Motsvarande pliktleveranslag för e-publikationer finns ännu inte, men har länge efterlysts. I väntan på en sådan lag samlar KB:s robotar in material från svenska webbplatser och KB tar även emot digitala leveranser av rapporter, tidskrifter och e-böcker genom frivilliga avtal med myndigheter, universitet och e-boksleverantörer. Risk finns ändå att digitalt material går förlorat i väntat på en e-pliktstag.

Rollen att bevara även det digitala kulturarvet stärktes genom att KB och Statens ljud- och bildarkiv gick samman vid årsskiftet 2008/2009.

KB:s avdelning för nationell samverkan administrerar bland annat central upphandling av licenser till elektroniska informationsresurser. De bibliotek som uppfyller kraven på att vara ett samverkansbibliotek kan dra nytta av dessa avtal.

Biblioteken vid följande lärosäten är inte samverkansbibliotek: Dramatiska institutet, teologiska högskolorna i Johannelund, Stockholm och Örebro samt Sophiahemmet högskola.

Tidigare fanns så kallade ansvarsbibliotek med uppgift att bevaka olika ämnesområden, men ansvarsbiblioteken avvecklades i januari 2009.

Målgrupper

UH-bibliotekens primära målgrupp är studenter på grund- och forskarutbildningsnivå samt forskande och undervisande personal vid det egna lärosätet.

Övriga målgrupper är studenter och forskare från andra lärosäten i Sverige och i viss utsträckning även internationellt. Tjänster som fjärrlån och publiceringsverksamhet riktar sig mot dessa målgrupper.

Allmänhet och övriga intressenter i det omgivande samhället är ytterligare en målgrupp. I Högskolelagen står att högskolorna ska samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet, vad som brukar kallas högskolornas tredje uppgift.

Synlighet och marknadsföring

Sammanfattning av enkätsvaren

På enkätfrågan om bibliotekets synlighet i organisationen svarade merparten av biblioteken att biblioteket är synligt i lärosätet. Synligheten bedömdes vara störst gentemot studenterna och något mindre gentemot lärarna, forskarna och ledningen. Trots det ansåg man överlag att biblioteket behöver öka sin synlighet, framför allt gentemot lärarna och forskarna och även ledningen. Nio bibliotek tyckte att de är tillräckligt synliga gentemot studenterna.

Bibliotek vid små lärosäten ansåg i mindre grad än bibliotek vid stora och medelstora lärosäten att man behöver öka sin synlighet mot studenter, lärare och ledningen. Det kan bero på att de befinner sig i en liten organisation där det är lättare att synas.

Nedan följer exempel på åtgärder och kommentarer som framfördes av de bibliotek som besvarat enkäten.

Gentemot studenterna:

- Marknadsföra vilka informationsresurser som finns och hur de ska användas.
- Göra biblioteket synligt genom olika lärplattformar.

Gentemot lärarna:

- Verka för tydligare samarbete vid planering av kurser (kurslitteratur).
- Ställa krav på lärarna att använda bibliotekets resurser i ökad utsträckning i sin undervisning.

Gentemot forskarna:

- Samarbeta mer kring forskningsprocessen, exempelvis hantering av forskningsdata och publiceringsstöd.
- Arbeta mer målinriktat mot forskarna.
- Upprätta planer för stöd till forskningen med bibliometri och publiceringsverksamhet.
- Utvärdera hur väl mediabeståndet uppfyller forskningens behov.

Gentemot ledningen:

- Tydliggöra bibliotekets strategiska betydelse både mot ledningen och mot fakulteterna. Möjligheterna att stärka utbildningen genom att ge studenter och lärare bättre informationskompetens och att stärka forskningen genom att förbättra vetenskaplig kommunikation måste lyftas fram.
- Förtydliga bibliotekets roll för grundutbildningens kvalitet.
- Lyfta fram till ledningen att bibliotekets undervisning i informationskompetens kan bidra till att förbättra genomströmningen.
- Nätverka och delta i högskolans viktiga organ.

Allmänna synpunkter:

- Synlighet kräver stora individuella insatser, det räcker inte med webblösningar.
- Branding är viktigt – det måste synas vilka resurser som biblioteket tillhandahåller och vilka som finns gratis på nätet.
- Central placering av lokalen är viktigt.
- Biblioteket ökar sin synlighet genom att delta i övrig verksamhet på högskolan.
- Användarna har en mer traditionell syn på biblioteksservice och support i undervisningsprocessen än vad bibliotekarierna har.
- Bibliotekariekompetensen behöver synliggöras.
- Det gäller att visa att biblioteket gör skillnad, att kvaliteten blir bättre om biblioteket involveras i undervisnings- och forskningsprocesserna.
- Lärarna behöver öka sin informationskompetens.
- Samarbetet med vissa lärare går bra medan andra inte använder bibliotekets möjligheter.

”Att tala om marknadsföring av bibliotekets tjänster kan ibland leda till ett vi och dom- tänkande: ’Vi måste marknadsföra OSS bättre så att DOM förstår vad vi har att erbjuda.’ Ett förhållningssätt som innebär att man gemensamt vid lärosätet ser till att alla stödfunktioner är väl integrerade i kärnverksamheten är den bästa ’marknadsföringen’ ”.

Analys och kommentarer

Samtliga bibliotek uppgav att de marknadsför verksamheten till studenter och ledningen och att det är en aktivitet som ökar i betydelse. Det fanns dock synpunkter på begreppet ”marknadsföring”. Marknadsföring borde vara en dialog kring gemensamma mål

snarare än en envägskommunikation från sändare till mottagare. Integrering i universitets verksamhet och att arbeta tillsammans är den bästa marknadsföringen.

Synlighet är inget självändamål – det är ett verktyg för att se till att de resurser som biblioteken får används av de personer som behöver dem, att rätt krav ska kunna ställas på verksamheten och att den ska kunna utvecklas i rätt riktning.

Den fortsatta utvecklingen mot fler elektroniska informationsresurser och förändringar i utbudet av tjänster påverkar bibliotekets synlighet i organisationen. De direkta kontakterna mellan bibliotekarierna och användarna kommer att fortsätta minska i omfattning när användarna allt mer sköter informationssökningen själva. Det omfattande arbetet med att välja ut och tillgängliggöra elektroniska resurser och arbeta fram tjänster som användarna själva kan använda utan att ha en bibliotekarie som intermediär, är mycket ett arbete bakom kulisserna som inte syns utåt. Sådant arbete och arbete för självhjälp ökar i betydelse, men minskar synligheten.

Å andra sidan ökar synligheten genom att biblioteket syns på webben och genom att biblioteken i ökad omfattning samarbetar med sitt lärosäte i frågor som bibliometri, publiceringsverksamhet och deltagande i forskningsprojekt. Förväntad högre grad av integrering i lärosätes verksamhet påverkar bibliotekets synlighet, framför allt för lärarna, forskarna och ledningen.

Kompetensen

I enkäten ställdes frågor om vilken kompetens som finns idag och vilka kompetensbehov som kan tänkas finnas i framtiden.

Sammanfattning av enkätsvaren

Bibliotekariekompetens

Merparten ansåg att bibliotekariekompetensen kommer att öka i betydelse, men det fanns ingen enighet kring detta (fyra bibliotek angav att bibliotekariekompetensen varken kommer att öka eller minska och fyra att den kommer att minska i betydelse). Man framhöll också att kompetensen kommer att öka i betydelse endast om den förändras och anpassas efter behoven eller förenas med IT-kompetens och pedagogisk kompetens. Exempel som nämndes är att jobba avancerat med data (semantisk webb, ontologier, protokoller, standarder, mash-up services etc.). Bibliotek vid små lärosäten trodde i större utsträckning att bibliotekariekompetensen kommer att öka i betydelse än bibliotek vid stora och medelstora lärosäten.

IT-kompetens

Respondenterna var överens om att IT-kompetens kommer att öka i betydelse. Resultatet är entydigt, men med kommentaren att betydelsen av ”ren” IT-kompetens inte kommer att öka men väl IT-kompetens i utvecklingsprojekten. Idag finns IT-kompetens på de flesta bibliotek, men under den senaste femårsperioden saknade tre bibliotek IT-kompetens.

Pedagogisk kompetens

Pedagogisk kompetens finns på biblioteken idag och har ökat svagt (två bibliotek) från den tidigare femårsperioden. Biblioteken bedömde att kompetensen kommer att öka i betydelse, men bedömningen är inte enig; några bibliotek ansåg att den varken kommer att öka eller minska. Endast ett bibliotek bedömde att den pedagogiska kompetensen kommer att minska i betydelse. På ett bibliotek ansåg man att den pedagogiska kompetensen är den kompetens som behöver utvecklas mest, men inte bara för ren undervisning och för att utveckla läromedel, utan också för ett pedagogiskt förhållningssätt i allt man gör.

Kompetens i lärosätets ämnen

22 bibliotek (av de 24 som besvarade frågan) angav att de har kompetens i lärosätets ämnen. Majoritetens bedömning är att sådan kompetens kommer att öka i betydelse, men det finns inte fullständig enighet. Här finns också en skillnad i bedömningen beroende på lärosätets storlek. Bibliotek vid stora lärosäten hade minst tilltro till att sådan kompetens kommer att öka i betydelse och bibliotek vid små lärosäten högst. Det är givetvis betydligt lättare för biblioteket att ha kompetens inom lärosätets ämnen vid små och specialiserade lärosäten än inom stora med ett brett utbud av ämnen. En kommentar framhöll att det är omöjligt att upprätthålla kompetens inom lärosätets ämnen, men att en akademisk grundexamen är nödvändig för att ge kunskap om forsknings- och läroprocesser.

Ledarskapskompetens

Endast ett bibliotek uppgav att ledarskapskompetens saknas. Det är också enligt en samlad bedömning en kompetens som kommer att öka i betydelse.

Bibliometri

Kompetens i bibliometri finns idag endast på drygt hälften av enkätbiblioteken. Majoriteten av bibliotek på stora lärosäten har idag bibliometrikompetens, medan knappt hälften av biblioteken på medelstora lärosäten och endast ett av biblioteken vid små lärosäten har sådan kompetens. Samtliga bibliotek på de mest forskningsintensiva lärosätena har sådan kompetens, medan antalet dalar ju mindre forskningsintensivt lärosätet är. Det är en kompetens som har ökat starkt under den senaste femårsperioden och alla grupper bedömde att kompetensen ökar i betydelse.

Ekonomi

Ekonomisk kompetens saknas på sex bibliotek. Dess betydelse bedömdes relativt enhälligt öka. En kommentar är att kompetensen inte finns på biblioteket men väl centralt på högskolan.

Marknadsföring

Marknadsföringskompetens saknas på drygt en tredjedel av biblioteken. Merparten trodde att den kommer att öka i betydelse, men enigheten var inte total. Ett bibliotek trodde att den kommer att minska och ett par bibliotek att den varken ökar eller minskar.

Annan kompetens

Annan kompetens som man bedömde kommer att öka i betydelse är projektledar- och informatörskompetens, grafisk kompetens, kompetens i digitalisering, avancerad programmering, språk, kulturförståelse samt kunskap om media och publikationer.

Analys och kommentarer

”I diskussionen att vi kommer att behöva nya kompetenser på biblioteken är det viktigt att också arbeta medvetet med en strategisk kompetensutveckling av bibliotekarierna. Ibland framstår det nästan som ett önskemål att ersätta bibliotekarier med ’något nytt’. I vår verksamhet finns mycket stor bredd vad gäller professioner och kompetenser och det är ytterst viktigt att man arbetar medvetet för att få till ett samspel och bredden bidrar till en vitalisering av organisationen.”

För att uppfylla ett modernt högskolebiblioteks olika roller krävs ett brett spektrum av kompetenser. Personalen på små bibliotek måste vara generalister, medan specialisering är möjlig på större enheter.

Förändringar i användarnas behov och krav, informationsfrågornas och samhällets utveckling och verksamhetens effektivisering och utveckling bestämmer kompetensbehovet. IT-kompetens har (mer eller mindre) behövts sedan slutet av 60- och början av 70-talet då den datorbaserade informationssökningen började och de första stegen togs mot att datorisera bibliotekskatalogerna, men har accelererat med Internet och intranät till att omfatta praktiskt taget alla delar av verksamheten på ett forskningsbibliotek. Eget utvecklingsarbete inom B&I-området kräver ofta kvalificerad IT-kompetens som antingen finns direkt på biblioteket eller på annan avdelning med vilken biblioteket har nära samarbete. Redan idag finns högskolor där IT och bibliotek befinner sig i samma organisation. En trolig utveckling är att fler bibliotek ökar sitt samarbete med IT-avdelningen på lärosätet.

För 20 år sedan var knappast pedagogisk kompetens något som ansågs nödvändigt på ett bibliotek. Idag är det en viktig kompetens som förväntas att öka i betydelse. Utvecklingen av den pedagogiska kompetensen hänger givetvis samman med hur bibliotekens pedagogiska arbete kommer att se ut framöver.

Kunskap om bibliometriska metoder och tillämpningar är på väg att bli en kärnkompetens om man arbetar på ett forskningsbibliotek. Det nya sättet att fördela forskningsmedel sätter ytterligare fart på en sådan utveckling.

Alltmer ökad konkurrens om resurser och ett ökat mediebrus ökar behovet av strategisk verksamhetsutveckling och av att vara synlig i rätt sammanhang. Det medför i sin tur behov av kompetens inom ledarskapfrågor, ekonomi och marknadsföring.

Flera bibliotek i enkäten anser att bibliotekariekompetensen kommer att minska i betydelse. Frågan om vilken kompetens en bibliotekarie har och hur den bör förändras är föremål för mycket debatt och skrivelser. Det framhålls också ofta att omvärlden inte är medveten om kompetensen. Det är en luddig kompetens eftersom den är så bred och dessutom ska kunna användas i så olika jobb som barnbibliotekarie, musikbibliotekarie, bibliometriker, Technology Intelligence Manager, etc. Det är inte underligt att bibliotekarierna själva ibland har svårt att beskriva kompetensen och att omvärlden är förvirrad.

För yrkeskåren och för dem som utbildar sig till bibliotekarier är det naturligtvis inte bra om bibliotekariekompetensen minskar i betydelse även om det ofta är en konsekvens av vad man lägger in i begreppet. Behovet av att organisera, hantera och söka information är större än någonsin och det kommer inte att minska framöver, men därmed inte sagt att det är bibliotekarier som anställs för dessa uppgifter.

Inom den akademiska världen är bibliotekarie och bibliotek fortfarande starka varumärken, men framför allt i företagsvärlden förbättrar det knappast anställningsbarheten att kalla sig bibliotekarie, vilket Maria Andersson och Diana Strandberg så slående har visat i sitt examensarbete *Don't mention the L-word*. Om yrkeskåren, utbildningarna och intresseorganisationerna framöver inte lyckas kommunicera den moderna bibliotekariekompetensen till omvärlden finns stor risk att yrket minskar i betydelse och yrkeskåren i antal.

Bibliotekens uppgifter

I enkäten ställdes frågor om bibliotekens uppgifter den senaste femårsperioden, idag och de kommande fem åren. Frågorna syftade till att få en bild av områden som är under förändring och där det råder delade meningar om framtiden för området i fråga.

Sammanfattning av enkätsvaren

Uppgifterna har för det första grupperats i nedanstående matris efter hur väletablerad uppgiften är.

- Etablerad: uppgift som man utför idag och tidigare.
- Relativt etablerad: uppgift som är ny för några men etablerad för merparten.
- Relativt ny: uppgift som vissa utför idag men inte andra, viss ökning jämfört med tidigare.

De har för det andra grupperats utifrån vilken betydelse respondenterna bedömde att uppgiften kommer att få i framtiden.

- Uppgiftens betydelse kommer att öka.
- Uppgiftens betydelse kommer att minska.
- Uppgiftens betydelse kommer varken att öka eller minska.

Uppgifterna har för det tredje grupperats efter hur stor enighet i bedömningen det fanns hos de svarande biblioteken.

- Enig bedömning: uppgift där det råder stor enighet kring framtiden.
- Oenig bedömning: uppgift där det finns delade meningar kring framtiden.

Etablerade uppgifter

	Enig bedömning	Oenig bedömning
Ökar	<input type="checkbox"/> Undervisa och handleda till ökad informationskompetens <input type="checkbox"/> Välja ut, tillgängliggöra och hantera elektroniska böcker, rapporter och tidskrifter <input type="checkbox"/> Förvärva licenser för elektroniskt material <input type="checkbox"/> Samla och organisera publicering från egna lärosätets forskare och studenter <input type="checkbox"/> Erbjud service till distansstuderande <input type="checkbox"/> Anpassa service till funktionsnedsatta <input type="checkbox"/> Marknadsföra bibliotekets verksamhet till användarna <input type="checkbox"/> Marknadsföra bibliotekets verksamhet till lärosätets ledning <input type="checkbox"/> Utveckla hjälp till självhjälp-produkter/tjänster <input type="checkbox"/> Stödja det livslånga lärandet	<input type="checkbox"/> Utföra referenstjänst <input type="checkbox"/> Tillhandahålla studentarbetsplatser <input type="checkbox"/> Utföra tredje uppgiften
Varken ökar eller minskar		<input type="checkbox"/> Katalogisera och klassificera (fysiskt och elektroniskt material)
Minskar	<input type="checkbox"/> Fjärrlåna	<input type="checkbox"/> Välja ut, tillgängliggöra och hantera fysiska böcker, rapporter och tidskrifter <input type="checkbox"/> Utföra informationssökningar

Relativt etablerade uppgifter

	Enig bedömning	Oenig bedömning
Ökar	<input type="checkbox"/> Utföra egen omvärldsbevakning och omvärldsanalys <input type="checkbox"/> Utvärdera sin verksamhet kvalitativt <input type="checkbox"/> Delta i eller driva eget utvecklingsarbete inom B&I <input type="checkbox"/> Erbjud 24-timmars-service	<input type="checkbox"/> Förvärva licenser för "hjälp"-program

Relativt nya uppgifter

	Enig bedömning	Oenig bedömning
Ökar	<input type="checkbox"/> Delta i forskningsprojekt <input type="checkbox"/> Utvärdera publicering med hjälp av bibliometri <input type="checkbox"/> Utvärdera sin verksamhet i ekonomiska termer, påvisa lönsamhet	<input type="checkbox"/> Bedöma uppsatser, t ex källgranska <input type="checkbox"/> Utföra omvärldsbevakning och omvärldsanalys åt andra

Nedan följer några kommentarer till matrisen samt enkätbibliotekens kommentarer. Analysen av prioriterade uppgifter återfinns i avsnittet ”Analys och slutsatser” nedan.

Samla och organisera publicering från egna lärosätets forskare och studenter

Några få av enkätbiblioteken har inte detta som sin uppgift. Dessa bibliotek verkar inom små, enskilda och specialiserade lärosäten. Alla bibliotek trodde dock att uppgiften kommer att öka i betydelse.

Tillhandahålla studentarbetsplatser

Det finns viss övervikt för bedömningen ”ökar i betydelse”, men det finns också de som bedömde att tillhandahållande av arbetsplatser kommer att ha ungefär samma betydelse i framtiden som idag.

Katalogisera och klassificera (fysiskt och elektroniskt material)

Här går meningarna kraftigt isär. Ungefär en tredjedel bedömde att uppgiften ökar, en tredjedel att den minskar och en tredjedel att den förblir ungefär lika viktig framöver. Bibliotek vid små lärosäten trodde dock inte att uppgiften kommer att minska i betydelse.

Fjärrlåna

Även om det i stort sett fanns enighet om att fjärrlån kommer att minska i betydelse, ansåg dock några bibliotek vid små lärosäten att uppgiften kommer att öka i betydelse.

Utföra egen omvärldsbevakning och omvärldsanalys

Omvärldsbevakning och omvärldsanalys görs idag mest på bibliotek vid stora och medelstora lärosäten och i mindre grad på bibliotek vid små lärosäten. Enighet fanns dock i alla grupperna om att uppgiften kommer att öka i betydelse.

Utvärdera sin verksamhet kvalitativt

De flesta biblioteken gör detta idag, men fem bibliotek har påbörjat utvärderingar de senaste fem åren, vilket indikerar att området fortfarande växer.

Förvärva licenser för hjälp-program

Uppgiften att förvärva licenser för hjälp-program utförs på 19 av biblioteken idag och har ökat från 15 under tidigare period. Det är framför allt bibliotek vid stora och medelstora lärosäten som gör detta. Endast två av biblioteken vid små lärosäten utför denna uppgift idag. Bland biblioteken vid de stora lärosätena fanns en enighet om att uppgiften kommer att öka i betydelse, medan de andra biblioteken hade delade meningar i frågan.

Delta i forskningsprojekt

Som man kan förvänta sig deltar bibliotek vid lärosäten med stor och medelstor forskningsintensitet i större utsträckning i forskningsprojekt än bibliotek vid lärosäten med liten forskningsintensitet. Alla tre grupperna var dock relativt eniga om att uppgiften kommer att öka i betydelse.

Utvärdera publicering med hjälp av bibliometri

En majoritet av biblioteken vid de stora lärosätena arbetar idag med bibliometri, knappt hälften av biblioteken vid de medelstora lärosätena och inget av biblioteken vid de små lärosätena. Alla grupper ansåg dock att uppgiften kommer att öka i betydelse.

Bedöma uppsatser, till exempel källgranska

Endast nio av biblioteken bedömer uppsatser idag, dock har ytterligare tre börjat göra det nu jämfört med tidigare. Bibliotek vid medelstora lärosäten gör detta i större utsträckning än bibliotek vid stora och små lärosäten. Dessa bibliotek bedömde också i större utsträckning än de andra att uppgiften kommer att bli viktigare.

Utföra omvärldsbevakning och omvärldsanalys åt andra

Endast nio av biblioteken utför omvärldsbevakning eller omvärldsanalys idag, dock har ytterligare två börjat göra det jämfört med den tidigare femårsperioden. En något

större andel av bibliotek vid stora lärosäten gör detta, men däremot utför inget bibliotek vid små lärosäten denna uppgift. Även om det finns en övervikt av svar som ansåg att uppgiften kommer att öka i betydelse menade vissa motsatsen.

Erbjuda biblioteksservice till lokala företag

Fem av de tillfrågade biblioteken erbjuder biblioteksservice till lokala företag idag. Tre av dessa bibliotek finns vid stora lärosäten och de andra två vid medelstora lärosäten. Det fanns en relativt stor enighet om att uppgiften inte kommer att öka i betydelse. Enkätbiblioteken nämnde också några ytterligare uppgifter.

- Utveckla avancerade informationstjänster i konkurrens med kommersiella leverantörer.
- Driva Open Access-frågor.
- Driva samarbetsprojekt inom LRC-området.
- Tillgängliggöra och bevara genom digitalisering.
- Skräddarsy tjänster till enskilda användare.
- Utveckla *avancerade* arbetsplatser för studenter.

Öppna kommentarer

Respondenterna fick också möjlighet att lämna kommentarer om bibliotekets uppgifter.

- Beträffande undervisning och handledning är det inte nödvändigtvis biblioteket som utför detta. Undervisning kommer inte att bli vanligare, men däremot handledning.
- Katalogisering och klassificering kommer att utföras men inte i samma form som nu. Men den semantiska webben kommer att kräva kompetensen.
- Att välja ut, hantera och tillgängliggöra elektroniskt material kommer att utföras på annat sätt i framtiden.
- Inom humaniora går förändringen från fysiskt till elektroniskt material långsammare än inom andra områden.
- Fjärrlån i nuvarande form minskar, men kompletterande medieförsörjning kommer även i fortsättningen att vara viktig.
- Studentarbetsplatser är inte bara en angelägenhet för biblioteket utan för hela universitetet.
- Utökad omvärldsbevakning (inte bara av biblioteksvärlden) kommer att öka i betydelse. Det är viktigt att följa vad som händer i samhället, på informationsmarknaden och i högskolevärlden.
- Det är svårt att ha service till lokala företag eftersom det eftersökta e-materialet i regel inte får förmedlas till utomstående.
- 24-timmarsservice består ibland av tillgång till elektroniska resurser på webben. På ett mindre bibliotek har man lokalen öppen dygnet runt.
- Bibliometri utförs av annan enhet på universitetet än av biblioteket.

”Satsningar på self-service + ökade elektroniska tjänster gör att antalet anställda måste minska för att kunna finansiera hård- och mjukvaror samt lagring. De anställda kommer att ha en bredare kompetens än dagens anställda och innehålla flera olika yrkesgrupper, inte bara bibliotekarier av traditionellt snitt.”

Nationell strategi

Med anledning av den pågående diskussionen om ökad samordning och en nationell bibliotekspolitik ställdes frågor om en eventuell nationell strategi för universitets- och högskolebiblioteken.

”Det bör finnas en nationell strategi kring vissa frågor som t. ex. nationella licenser och publicering av forskningsresultat. Frågan är hur Sverige kan konkurrera i utbildnings- och forskningsområdet om vi inte har en samlad strategi för hur vi skapar tillgång till egen och andras kunskap och sprider den kunskap vi producerar.”

Sammanfattning av enkätsvaren

Biblioteken tillfrågades om behovet av en nationell strategi för universitets- och högskolebiblioteken idag och i ett femårsperspektiv. Relativt många (8 av de 27 som besvarade frågan) svarade ”vet ej”. 14 bibliotek ansåg att en sådan strategi behövs idag och 16 ansåg att den behövs i ett femårsperspektiv. Fler bibliotek vid stora lärosäten såg ett behov av en nationell strategi jämfört med bibliotek på medelstora och små lärosäten, både idag och i ett femårsperspektiv. De senare grupperna var i större utsträckning osäkra på om det finns behov av en nationell strategi.

Några kommentarer:

- UH-biblioteken är för hårt knutna till sina respektive lärosäten för att ha en gemensam nationell strategi.
- En nationell strategi behövs för vissa frågor som rör kvalitet, kompetens, licenser för elektroniska resurser och digitala tjänster.
- Vi går mot en större nationell samordning och ett bättre gemensamt resursutnyttjande.
- Det behövs en nationell strategi för hur vi sprider och får tillgång till kunskap som produceras vid universitet och högskolor nationellt och internationellt.

Analys och kommentarer

Intresset för en gemensam nationell strategi är varierande. Relativt många, framför allt bland bibliotek på medelstora och små lärosäten, är osäkra på om det behövs. Frågan kan hänga samman med integreringsfrågan – ska man i första hand arbeta för integration i egna organisationen eller ska man arbeta för att hävda biblioteksgemensamma frågor över gränserna? Är i så fall bibliotek vid medelstora och små lärosäten mer knutna till sitt lärosäte än bibliotek vid stora lärosäten? Det kan också vara en fråga om hur man upplever sina möjligheter att påverka. Har de större biblioteken mer att vinna på en gemensam nationell strategi och har de större möjligheter att göra sin röst hörd i ett sådant arbete?

Förändringssignaler

Det sägs ofta att biblioteken står inför en rad förändringar. Det var därför intressant att fråga vilka förändringar man bedömer är troligast och hur det påverkar biblioteket.

Sammanfattning av enkätsvaren

Enkätbiblioteken fick ta ställning till ett antal förändringar.

De fick för det första bedöma hur troligt det är att förändringen ska inträffa.

- Sannolikheten för att förändringen ska inträffa är stor.
- Sannolikheten för att förändringen ska inträffa är medelstor.
- Sannolikheten för att förändringen ska inträffa är liten.

För det andra bedömdes vilken påverkan förändringen skulle ha på biblioteket om den inträffar.

- Om förändringen inträffar blir dess påverkan på biblioteket stor.
- Om förändringen inträffar blir dess påverkan på biblioteket medelstor.
- Om förändringen inträffar blir dess påverkan på biblioteket liten.

Slutligen fick de svara på hur förändringen skulle påverka biblioteket.

- Om förändringen inträffar är det positivt för biblioteket.
- Om förändringen inträffar är det varken positivt eller negativt för biblioteket.
- Om förändringen inträffar är det negativt för biblioteket.

Följande förändringssignaler bedömdes:

- Fler privata universitet och högskolor bildas.
- Universitet och högskolor slås samman till större enheter.
- Användningen av publiceringsfrekvens och publiceringskvalitet för att rangordna universitet och högskolor ökar.
- Kraven på samverkan med andra UH-bibliotek ökar.
- Kraven på samverkan med folkbibliotek ökar.
- Universitetens och högskolornas etablering utomlands ökar.
- Antalet utländska studenter vid svenska UH ökar.
- Studentkullarna minskar.
- Bibliotekens roll förändras på grund av utbyggnad av yrkesförberedande gymnasieskola.
- Kraven från forskningsråd och andra på publicering av forskningsresultat som Open Access ökar.
- Kraven på ökat samarbete mellan olika avdelningar inom universitet och högskolor ökar.
- Ökande tendens att biblioteket slås samman med annan avdelning, till exempel IT-avdelningen.
- Trenden att rekrytera bibliotekschefer från annan utbildning än i B&I-vetenskap ökar.
- Undervisning i informationskompetens blir mer integrerad i grund- och forskarutbildningen.
- Utvecklingen mot allt mer information på nätet kommer att göra UH-biblioteken överflödiga.
- Hjälp till självhjälp kommer på sikt att minska UH-bibliotekens betydelse.
- Web 2.0 kommer att öka i betydelse.

Matrisen nedan är en sammanfattning av enkätbibliotekens bedömning av förändringssignalerna. Uppgifterna om påverkan bör tolkas utifrån att det finns tecken på att sannolikhet och påverkan inte alltid har bedömts oberoende av varandra.

Nyckel till tecknen:

- ++ En stor majoritet har bedömt signalen som positiv.
- + En majoritet har bedömt signalen som positiv.
- En stor majoritet har bedömt signalen som negativ.
- En majoritet har bedömt signalen som negativ.
- 0 En majoritet har bedömt signalen som neutral.
- ? Det råder delade meningar om signalen.

	Låg påverkan	Medelpåverkan	Hög påverkan
Hög sannolikhet		UH slås samman till större enheter +? Ökat samarbete mellan olika avdelningar ++	Publiceringsfrekvens för rangordning ++ Krav på samverkan med andra UH-bibliotek ++ Publicering av forskningsresultat som Open Access ++ Undervisning i informationskompetens blir mer integrerad ++ Web 2.0 kommer att öka i betydelse ++
Medel-sannolikhet	Fler privata UH 0? Krav på samverkan med folkbibliotek 0? Utbyggnad av yrkesförberedande gymnasieskola 0	Etablering utomlands 0? Utländska studenter ++ Studentkullarna minskar -- Bibl. slås samman med annan avdelning +? Rekrytera bibliotekschefer från annan utbildning +?	
Låg sannolikhet		Info på nätet kommer att göra UH-bibl. överflödiga -- Hjälp till självhjälp kommer att minska UH-bibl. betydelse -?	

Kommentarer

Användningen av publiceringsfrekvens för att rangordna universitet och högskolor

Enkätbiblioteken bedömde att användningen av publiceringsfrekvens för att rangordna universitet och högskolor har medelstor påverkan på bibliotekets verksamhet. 19 bibliotek bedömde en sådan utveckling som positiv för bibliotekets verksamhet, fem som negativ och två som neutral. Även om det fanns ganska stor enighet i bedömningen av användningen av publiceringsfrekvens som rangordningsmått som positiv fanns ändå avvikande meningar. I gruppen medelstora lärosäten var andelen som anser en sådan utveckling vara negativ något större än i de andra grupperna. Gruppen små lärosäten bedömde påverkan på bibliotekets verksamhet av publiceringsverksamhet som rangordningsmått som lägre än de övriga grupperna.

Publicering med Open Access

Biblioteken bedömer sannolikheten vara hög för att kraven på Open Access-publicering ökar och likaså dess påverkan på bibliotekets verksamhet. Man är också positiv till en sådan utveckling, med ett undantag.

Web 2.0

Enkätbiblioteken bedömde att sannolikheten för att Web 2.0 kommer att öka i betydelse är hög. Den påverkan det i så fall har på bibliotekets verksamhet ansågs vara stor. Majoriteten ser detta som positivt för biblioteken, men farhågor uttrycktes också.

Sammanslagningar och samverkan

Enkätbiblioteken bedömde sannolikheten för sammanslagningar av universitet och högskolor till större enheter som hög och att det har medelstor påverkan på bibliotekets

verksamhet. Bedömningarna gick isär om en sådan utveckling är till gagn eller inte: elva bibliotek såg det som positivt, sex som negativt och sju som neutralt. Som nämnts ovan var bibliotek vid stora lärosäten mer positiva än andra bibliotek till en sådan utveckling. Två tredjedelar av biblioteken vid de stora lärosätena var positiva till en sådan utveckling och resten bedömde den som neutral, medan en tredjedel av biblioteken vid medelstora och små lärosäten var positiva, en tredjedel negativa och en tredjedel neutrala.

Enkätbiblioteken bedömde sannolikheten som hög för att kraven på samarbete mellan olika avdelningar ökar, men som medelhög för att biblioteket slås samman med andra avdelningar. Ökat samarbete mellan olika avdelningar bedömdes övervägande (av 20 bibliotek av 26 som besvarade frågan) som positivt för biblioteken. Meningarna var mer delade om sammanlagning med andra avdelningar. Endast nio bibliotek var odelat positiva, fem var negativa och nio bedömde effekten på biblioteket som neutral.

Viss skillnad i svaren beroende på lärosätets storlek kan märkas när det gäller kraven på samverkan med andra UH-bibliotek, samarbete mellan olika avdelningar och sammanslagningar med annan avdelning. I de fallen bedömde biblioteken från de stora lärosätena genomgående påverkan på bibliotekets verksamhet som högre än biblioteken från medelstora och små lärosäten. Alla tre grupperna bedömde sannolikheten för att det sker relativt samstämmigt, med undantag för kraven på samverkan med andra UH-bibliotek, där de stora biblioteken bedömde sannolikheten att det sker som högre än de andra två grupperna. Däremot fanns det inte någon skillnad i bedömning av den eventuella utvecklingens positiva eller negativa effekt mellan de olika grupperna.

Enkätbiblioteken ansåg det inte vara speciellt sannolikt att kraven på samverkan med folkbiblioteken kommer att öka. Tio bibliotek (av 28) var i så fall odelat positiva till tanken på ökat samarbete med folkbibliotek, medan endast ett bibliotek var negativt. De flesta biblioteken bedömde en sådan utveckling vara neutral för sin verksamhet. Flest positiva röster fanns bland bibliotek vid stora lärosäten, där fyra bibliotek av sex bedömde en sådan utveckling som positiv och de återstående två biblioteken bedömde den som neutral.

Fler privata universitet och högskolor

Enkätbiblioteken bedömde sannolikheten för att det bildas fler privata universitet och högskolor som medelhög, men anser att påverkan på bibliotekets verksamhet i så fall är låg. Det är delade meningar om en sådan utveckling i så fall är positiv för biblioteken. Nio bibliotek ansåg att så är fallet, medan fyra bedömde utvecklingen som negativ. Elva bibliotek ansåg att en sådan förändring har neutral påverkan på biblioteken.

Etableringar utomlands

Gruppen med stor andel forskning bedömde både sannolikhet för och påverkan av utlandsetableringar som högre än de övriga grupperna. Den gruppen var också mest positiv till en sådan utveckling. Biblioteken vid små lärosäten ansåg sig inte bli lika påverkade om etableringar utomlands ökar.

Studentkullarnas storlek

Sannolikheten för att studentkullarna minskar bedömdes som medelhög. Om kullarna minskar bedömdes det som negativt. Biblioteken vid små lärosäten verkar inte uppleva sig vara lika påverkade av studentkullarnas storlek.

Rekrytering av bibliotekschefer med annan bakgrund än B&I

Enkätbiblioteken bedömde sannolikheten för att fler chefer kommer att ha en annan bakgrund än biblioteks- och informationsvetenskap som stor. Betydelsen av denna

utveckling ansågs vara medelstor. Det fanns ingen enighet i frågan: elva enkätbibliotek var positiva till en sådan trend, men fem var negativa och nio ansåg att den presumtiva trenden är neutral för biblioteken.

Biblioteken vid stora lärosäten ansåg i störst utsträckning att rekrytering av bibliotekschefer från annan utbildning än B&I har störst påverkan på bibliotekets verksamhet. De var också mest positiva till en sådan utveckling.

Analys och slutsatser

I följande avsnitt diskuteras några särskilt viktiga resultat, bland annat den pågående koncentrations- och konkurrensutvecklingen, samarbete och integrering samt några av de uppgifter vilka kan tänkas bli betydelsefulla framöver.

Koncentration och konkurrens

Efter Anders Flodströms utspel i augusti 2007 om att Sverige behöver färre universitet utbröt en livlig debatt om man ska ha kvar strukturen med många mindre universitet och högskolor utspridda i landet eller om man ska koncentrera dem till större enheter för att skapa bättre och mer konkurrenskraftiga utbildnings- och forskningsmiljöer.⁹ Om koncentrationstanken genomförs kommer det givetvis att få omfattande konsekvenser för hela den akademiska världen och då också för UH-biblioteken. Emellertid kom inga direkta signaler om stöd för skapandet av större och färre enheter i forskningspropositionen hösten 2008. Men det betyder troligen inte att koncentrationstankarna är lagda på hyllan. Det är en politisk fråga och utgången av valet år 2010 kommer givetvis att påverka utvecklingen.

Ökad koncentration kan betyda fördelar som att biblioteken får möjligheter att utnyttja sina resurser mer effektivt, har utrymme för specialkompetens och har mer resurser och kompetens att driva eget utvecklingsarbete inom B&I-området. Men framtiden för de mindre högskolorna och därmed också för dess bibliotek är oviss i det scenariot.

Satsning på "elituniversitet" med starka forskningsmiljöer kan betyda en uppdelning i A- och B-lag där små högskolor utarmas och förlorar sin förmåga att bedriva utbildning och forskning med god kvalitet vilket i sin tur ger mindre resurser. En dyster framtidsbild utkristalliserar sig då – en negativ spiral med sämre resurser och sämre kvalitet, färre studenter, mindre kvalificerad personal, etc. som slutar med att högskolan läggs ner.

En tydlig framtidssignal är att konkurrensen om medlen mellan lärosätena kommer att öka. I forskningspropositionen föreslogs åtgärder för att styra mot ökad konkurrens för ökad kvalitet. Det förstärks av Autonomiutredningens förslag om "självständiga lärosäten" vars organisationsform ska likna privata företags.¹⁰ Konkurrensen gäller både nationellt för ökad kvalitet och internationellt för att hävda Sveriges ställning i forskningen.

Konsekvenser för biblioteken i framtiden av ökad konkurrens mellan lärosätena om medel till utbildning och forskning är både positiva och negativa. Biblioteken får en ännu viktigare roll att analysera, synliggöra och publicera forskningens resultat. Det gynnar bibliotek som har tillräckliga resurser för att genomföra sådana aktiviteter med bibehållen kvalitet. Mindre bibliotek kan ha svårt att ta på sig sådana uppgifter, speciellt när det gäller bibliometrin som kräver specialkompetens.

Konkurrenstanken är som sagt tydligt uttalad när det gäller fördelning av medel till utbildning och forskning, men det finns också krav på samverkan och samarbete. Profilerings kan vara ett sätt att lösa det dilemma. I vilket fall gäller det för biblioteken att vara beredda på både det ena och det andra.

Rankning och annan utvärdering

Internationellt pågår en omfattande verksamhet med att rangordna lärosäten enligt olika metoder som arbetats fram. Några exempel på rankingslistor är Times Higher Education, Shanghai Jiao Tong och Webometrics. Det för Sverige viktigaste ackredite-

ringssystemet är EQUIS (European Quality Improvement System). Rankningslistorna har mött kritik inte minst därför att det finns ett visst samband mellan i vilket land metoden utarbetats och ett bra resultat för just det landets högskolor.¹¹

Även om rankningslistorna utsätts för kritik tror ändå de flesta universitetsledningarna att de är av betydelse för högskolans renommé och därmed dess möjligheter att rekrytera studenter och forskare och att attrahera finansierare enligt en undersökning som OECD och International Association of Universities publicerade 2007.¹²

Biblioteken är inte opåverkade av denna utveckling. Tillgången till ett bra bibliotek brukar inte vara ett "försäljningsargument" i kampen om studenterna, men det är kanske på väg att ändras. Till exempel har URANK utarbetat ett system för ranking av svenska lärosäten baserat på kriterier där biblioteken ingår. Biblioteken viktas utifrån "anslag från moderorganisation som andel av lärosätets totala omslutning" och "förvärv (tryckt material och elektroniska resurser) dividerat med antal studenter". I URANK ligger Borås högskolebibliotek högst följt av KI:s, SLU:s, Mittuniversitetets och Södertörns bibliotek. Den fullständiga listan finns publicerad på www.urank.se.¹³

Kraven på att påvisa värde och helst lönsamhet även för offentliga bibliotek ökar med konkurrensen om externa och interna resurser. Uppgiften att utvärdera sin verksamhet i ekonomiska termer och påvisa lönsamhet bedömdes av enkätbiblioteken oreserverat som allt viktigare, samtidigt som 15 av de 28 enkätbiblioteken uppgav att de inte gör detta idag. De flesta gör kvalitativa utvärderingar av sin verksamhet genom att fråga användare, icke användare och presumtiva användare, något som också bedömdes öka i betydelse.

Vad innebär ranking och utvärdering för biblioteken framöver?

"UH-biblioteken kommer i framtiden att ha behov av bra metoder för att utvärdera och kostnadseffektivisera sin verksamhet. I och med att rankingen av lärosäten ökar i betydelse och det blir en global konkurrens hamnar kvalitetsarbetet ännu mer i fokus. Det gäller för biblioteken att i större utsträckning än tidigare visa sitt värde och sin påverkan på lärosätets resultat."

I forskningspropositionen angavs kvalitet som ett viktigt kriterium för att fördela forskningsmedel. Rankning av universitet och högskolor efter olika indikatorer, bland annat publiceringsfrekvens, ska användas som ett av redskapen. Det har både positiva och negativa effekter för biblioteken. Det positiva är att bibliometriska metoder används i den processen, något som ligger inom bibliotekens kompetensfär. Allt fler bibliotek har också börjat med sådan verksamhet. Det är emellertid inte helt självklart att det är biblioteket som hjälper sitt lärosäte med detta. Den framtida utvecklingen är också beroende av vilken roll Vetenskapsrådet kommer att spela i denna process.

En annan av bibliotekens verksamheter berörs också av detta, nämligen publiceringsverksamheten. Här handlar det om att synliggöra de forskningsresultat som kommer från ett lärosäte. Det innebär att se till att resultatet rapporteras i lärosätets publiceringsdatabas och att innehållet i denna databas indexerats av rätt sökmotorer och kommer in i rätt databaser, liksom att kvalitetssäkra rapporterna med tanke på maximal synlighet. Bibliotekets roll i att synliggöra lärosätets publikationer kommer att bli extra viktig framöver när synligheten är ett måste för att få pengar.

Det negativa är att en sådan ranking kan missgynna vissa lärosäten – något som framförs som den största invändningen mot systemet. Lärosäten som inte publicerar sig lika frekvent på grund av ämnets karaktär, publicerar sig mest på svenska, och inte publicerar sig i de källor som används för rankingen, ligger sämre till. I viss mån har man kompenserat för det med annorlunda viktning, men farhågorna består. Om dessa lärosäten framöver får sämre tilldelning av forskningsmedel påverkar det också biblio-

teket, dels deras verksamhet mot forskningen, dels kan medelstilledningen generellt minska.

Bibliotekens egna utvärderingar av sin verksamhet har hittills mest varit inriktade på att mäta och utvärdera användning och behov av tjänsterna. Allt fler börjar emellertid utvärdera verksamheten i ekonomiska termer för att försöka påvisa lönsamhet, något som inte är lätt för denna typ av verksamhet.

Några metoder att påvisa biblioteksverksamhetens värde och nytta presenterades på konferensen ChALS-2008 av bland annat Sharon Markless och Viveca Nyström som båda har gett ut böcker i ämnet (se referenslistan).

Enskild huvudman

Privata grund- och gymnasieskolor satsar ofta mindre på bibliotek och ganska många har inget bibliotek överhuvudtaget. Men inom den akademiska världen är det svårt att utläsa om det finns någon skillnad i satsning på biblioteken som kan härledas till ägandeskapet. En något större andel av dem med enskilt ägande saknar bibliotek. Av tio mindre och specialiserade högskolor med enskilt ägande har fyra inget eget bibliotek, medan tre av de 18 högskolorna med statligt ägande saknar eget bibliotek (även dessa är mindre och specialiserade högskolor). Alla universitet, statliga som enskilda, har bibliotek.

Ägandeskapet har inte formellt någon betydelse för om biblioteket kan vara ett samverkansbibliotek eller inte, men av de fem bibliotek som inte är samverkansbibliotek har fyra enskild huvudman.

Intresset för och etablerandet av privata utbildningsföretag ökar, framför allt i USA. Denna trend kan så småningom också nå Sverige, men det händer troligen inte så mycket på den fronten inom den kommande femårsperioden.

Finansiering och kostnader

”Den våg av sparande, kvalitetsrelaterad medelstilledning och mätbarhet som nu drar fram kan drabba UH-biblioteken. Kärnverksamheterna forskning och utbildning högprioriteras på bekostnad av infrastruktur”.

Lärosätets intäkter kommer som vi sett att bli ännu mer konkurrensutsatta och beroende av faktorer som kvalitet och förmåga att attrahera externa medel.

Bibliotekets intäkter är beroende av lärosätets intäkter men också den interna fördelningen av medlen och bibliotekets förhandlingsposition och förhandlingsförmåga.

SUHF (Sveriges universitets- och högskoleförbund) har tagit fram en ny modell för fördelningen av universitetsgemensamma kostnader. Modellen som förväntas införas på samtliga universitet och högskolor innebär bland annat att stödverksamhetens kostnader (de gemensamma kostnaderna) fördelas på kärnverksamhetens verksamhetsgrenar (utbildning och forskning) genom fullständig kostnadsfördelning. Fördelningen är ett procentuellt påslag på lönekostnaden.¹⁴

Om SUHF:s rekommendationer följs kommer alla UH-bibliotek att räknas som en universitetsgemensam kostnad som kommer att fördelas ut på kärnverksamheten med ett procentuellt påslag på lönekostnaden. Biblioteket konkurrerar i det läget om medlen med andra universitetsgemensamma verksamheter. Merparten av biblioteken gör redan detta idag, medan andra förhandlar med fakulteterna om medlen.

Ett troligt framtidsscenario är att även den interna konkurrensen om medlen kommer att öka. Det i sin tur ställer högre krav på att biblioteken har bra förhandlingsstrategier och kan påvisa nytta och lönsamhet.

Generellt sett gynnas biblioteken ekonomiskt av att befinna sig i ett forskningsintensivt lärosäte. Om det dessutom är ett lärosäte som får ta del av de extra forskningsanslagen för forskningsområdena klimat, teknik och medicin, publicerar sig flitigt och är internationellt aktivt är framtiden ljus. Sämre kan det kanske bli för bibliotek vid högskolor utan forskning och/eller med ett stort antal distansstuderande.

Samarbete, samverkan, samgående

”Att samarbetet ökar inom högskolan kommer att medföra att det inte är så viktigt om ett uppdrag ligger inom biblioteket eller inte. Det viktiga är att bibliotekariekompetensen tas tillvara där den behövs, inte att biblioteket ’äger’ vissa uppgifter.”

Samverkan och samarbete för bättre resursutnyttjande talas det mycket om (även om det kanske ibland är mer ord än handling). Exempel på samarbete mellan lärosäten har nämnts ovan och i de fall då lärosätena samarbetar eller till och med fusioneras är det naturligt att biblioteken också gör det.

Samarbete och samgående med andra enheter inom lärosätet

Flera universitet och högskolor har under senare år gått samman med andra avdelningar och/eller bildat läranderesurscentra. Förebilderna är ofta hämtade från England där sådan verksamhet växt fram som en följd av informationsteknikens utveckling och förändrade undervisningsformer med större inslag av grupparbeten och eget arbete.

- KTHB bildade 2005 tillsammans med KTH Learning Lab-enheten för Vetenskaplig Information och Lärande (VIL) som är en av KTH:s skolor.
- På Malmö högskola bildar biblioteket, IT-funktionen och telefoni/reception en avdelningen Bibliotek och IT.
- I Lärum, Lärarhögskolan i Stockholm, ingår biblioteket, medieproduktion samt IT-pedagogik och administration. (Lärum ingår i sin tur numera i Stockholms universitetsbibliotek.)
- Vid Kalmar högskola bildar biblioteket och Sektionen för flexibelt lärande och distansutbildning en enhet.
- I Kristianstad högskolas LärandeResurscentrum ingår biblioteksverksamhet, lärverkstäder, förlagsverksamhet och e-publicering, övergripande högskolepedagogisk utveckling, pedagogisk kompetensutveckling av högskolans personal, stöd och utveckling av nätbaserat lärande, media- och IKT-pedagogiskt stöd samt pedagogiskt stöd till funktionshindrade.
- I Borås högskolas Bibliotek och Läranderesurser ingår också Studentservice.

Samarbete med folkbiblioteken

Mellan UH-biblioteken och folkbiblioteken sker idag ett aktivt samarbete omkring referensarbetet som inte fanns för några år sedan. I september 2007 gick folkbibliotekens Fråga biblioteket och UH-bibliotekens Jourhavande bibliotekarie samman under namnet Fråga biblioteket. 100 folk- och UH-bibliotek samarbetar kring Fråga biblioteket som varje månad tar emot över 2 000 frågor. Andra samverkansprojekt är Samsök, Bibliotek 24 och Sverigebiblioteket.

Däremot verkar sambibliotekstanken inte ha slagit igenom. Två sambibliotek finns idag i Sverige: Almedalsbiblioteket på Gotland och Sambiblioteket i Härnösand. På Gotland är högskolebiblioteket och folkbiblioteket integrerat till ett bibliotek med gemensam chef och budget. I Härnösand betyder Sambiblioteket att folk och universitetsbiblioteken finns i samma lokaler. Intresset för fler sambibliotek verkar ha sval-

nat. Till exempel har planerna på sambibliotek i Karlshamn inte förverkligats och när Malmös eller Stockholms nya stadsbibliotek planerades var det inte aktuellt.

Samverkan med folkbiblioteken framöver

Enligt bibliotekslagen ska högskolebiblioteken ”ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande samt i övrigt samverka med folk- och skolbiblioteken och bistå dem i deras strävan att erbjuda låntagarna en god biblioteksservice”. Lagen pekar så att säga med hela handen på högskolebiblioteken, medan någon motsvarande formulering rörande folkbibliotekens skyldigheter gentemot studenter inte finns. De ingår förmodligen i begreppen ”medborgare” och ”låntagare”. Samverkan stipuleras dock för båda parterna (”bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka”).

Ett ökat antal distansstuderande och på vissa orter brist på arbetsplatser på högskole- och universitetsbibliotek bidrar till att folkbiblioteken har studenter som användare, både för lån och för användning av bibliotekslokalen som arbetsplats. För att se omfattningen av detta och i vilken utsträckning det tär på folkbibliotekens resurser, måste folkbiblioteken tillfrågas, vilket ligger utanför ramen för denna rapport. En potentiellt problematisk fråga är dock vems ansvar det är att ge service till studenter och vem som ska finansiera servicen.

Från UH-bibliotekens sida tyder enkätsvaren på ett visst intresse, men troligen är inte frågan högprioriterad.

Å andra sidan kan den hårdnande konkurrensen framöver påverka samverkan. Kanske ökar samverkan genom att biblioteken vid de lärosäten som får minskade resurser söker mer samarbete med andra bibliotek för att dela kostnader för lokaler med mera. Nya former av samverkan kan också se dagens ljus: nöden är ju som bekant uppfinningarnas moder.

Tredje uppgiften

Högskolors och universitets samverkansuppdrag är som nämnts tidigare reglerat i högskolelagen. I rapporten *Högskolan samverkar vidare* nämns biblioteken som en viktig – men outnyttjad – resurs för samverkansuppdraget.

”I allt högre grad ses biblioteken som en resurs för samverkansuppdraget. Där har det skett en stor förändring av synsättet sedan utvärderingen 2004. Vi kan ändå konstatera att det finns en outnyttjad resurs i biblioteken. Vid vissa lärosäten är biblioteken fortfarande enbart till för det egna lärosätet, vid andra har man – med varierande servicenivå – öppnat sig för allmänheten. Vår mening är att mycket skulle kunna vinnas genom ett ökat erfarenhetsutbyte mellan biblioteken när det gäller dessa frågor. Det är tydligt att den positiva utvecklingen beror på en ökad medvetenhet om den funktion biblioteken kan ha för samverkan med det omgivande samhället. Den ökade medvetenheten finns såväl hos ledningarna inom biblioteken som hos lärosätetsledningarna.”¹⁷

Som exempel på positiv utveckling nämns inte bara att föra ut forskningsinformation utan också att synliggöra lärosätets forskning.

Merparten av enkätbiblioteken uppgav att de utför tredje uppgiften, men bara knappt hälften förväntar sig att denna uppgift ska öka i betydelse under kommande femårsperiod. Den nämns endast i ett fåtal fall av enkätbiblioteken som en del av bibliotekets explicita uppdrag. Sammantaget är att anta att fullföljandet av tredje uppgiften vare sig idag eller framöver ses som högst prioriterad även om den är viktig.

Samarbete kring gemensamma frågor

Inom KB finns sedan länge ett antal expert- och referensgrupper som arbetar med gemensamma frågor, till exempel digitalisering, fråga biblioteket, kompetensutveckling, licenser för e-resurser, LIBRIS och biblioteksstatistik.

År 2006 bildades inom SUHF Forum för bibliotekschefer som arbetar i arbetsgrupper för gemensamma angelägenheter som

- framtidsfrågor,
- bibliometri,
- elektronisk publicering,
- kvalitet och utvärdering,
- utveckling och drift av gemensamma tjänster.

Forumet bildades som en följd av utredningen *Vägar för kunskap* (2003) som pekade på behovet av långsiktig och strategisk samverkan mellan biblioteket och universitets/högskolans ledning beträffande den vetenskapliga informationsförsörjningen.

Frågan om samarbete hänger i viss mån samman med intresset för en gemensam nationell strategi, men denna typ av samarbete kring gemensamma angelägenheter är mindre förpliktigande än att enas kring en gemensam strategi. Allt tyder på att samarbetet kommer att fortsätta.

Integrering

”I ett högskolebibliotek som är väl integrerat i sin moderorganisation finns en stor beredskap att ta sig an alla typer av uppgifter som omfattar stöd till lärandet och även rena servicefunktioner. Det är min övertygelse att en stor flexibilitet och fokus på högskolans gemensamma bästa måste genomsyra verksamheten.”

Vägen till framgång för biblioteken går via integrering i universitetets/högskolans verksamhet och samverkan med dess olika delar. Integreringsproblematiken brottas alla typer av biblioteksverksamheter med. I stället för att vara en sorts ”affär” dit studenter och forskare går för att handla när de behöver information eller annat som finns i affären, bör man vara en samarbetspartner. I stället för envägsriktad marknadsföring bör man ha dialog. Olika bibliotek har kommit olika långt i den ambitionen.

Ytterst handlar det om att alla verksamheter inklusive biblioteket ska bidra till att lärosätet uppfyller sina mål och kan hävda sig i den nationella och internationella konkurrensen.

Integrering har flera fördelar. Integrering

- säkerställer att biblioteket och dess huvudman strävar mot samma mål,
- leder till en mer effektiv arbetsprocess,
- underlättar samverkan och bättre utnyttjande av resurserna,
- gör det lättare att planera och beräkna vilka resurser som krävs,
- synliggör bibliotekets verksamhet i organisationen på ett naturligt sätt,
- underlättar marknadsföringen.

Inom UH-biblioteken ger vissa verksamheter bättre förutsättningar än andra för ökad integrering: publiceringsverksamheten, bibliometri, det pedagogiska arbetet för ökad informationskompetens, deltagande i forskningsprojekt, arbetet med att utveckla läranderesurscentra och kreativa arbetsmiljöer för studenterna.

Omvärldsbevakning för sin huvudmans räkning är också ett exempel på sådan verksamhet. Emellertid utför endast nio av de tillfrågade biblioteken omvärldsbevakning och omvärldsanalys åt andra idag. Det finns också en oenighet om det kommer att öka i betydelse framöver eller inte.

Eftersom graden av integrering påverkas positivt av verksamheter som förväntas öka i betydelse framöver, kan man anta att även integreringen kommer att öka. Men troligen måste biblioteken även i fortsättningen vara aktiva och drivande i denna utveckling. Om integrering ska vara framgångsrik krävs att den stöds av ledningen, drivs av även

andra än biblioteket och att användarna är delaktiga. Vidare att biblioteket mäts och utvärderas enligt samma kriterier som andra motsvarande verksamheter på lärosätet samt att det används av lärosätet som en resurs när frågor inom den (utvidgade) bibliotekssfären kommer på dagordningen.

Prioriterade uppgifter

Den pedagogiska uppgiften

Biblioteken var bland de första som såg behoven av ökad informationskompetens i samhället och har drivit på utvecklingen att åstadkomma detta på universitet och högskolor. Utvecklingen har gått framåt, fast kanske inte så snabbt. Speciellt långsamt har det gått att få lärarkåren, som är en viktig samarbetspartner i planering och upplägg av undervisning och handledning i informationskompetens, att delta i eller medverka i sådan utbildning.

Ett citat från en SUHF-rapport 2003 uttrycker denna problematik på ett bra sätt:

”Högskolorna har tenderat att se denna ’informationskompetens’ som en fråga enbart för biblioteken, som självständigt, och mer eller mindre frikopplat från övrig undervisning, avgjort hur de vill lägga upp sin biblioteksundervisning. Högskolorna måste snarare fråga sig hur de ska samordna olika insatser för att leva upp till högskolelagens nya utbildningsmål. Det är sannolikt enbart genom ett nära samarbete mellan lärare och bibliotekarier som målet kan uppnås. Lärarna har sin ämneskompetens och en varierande grad av aktuell pedagogisk skicklighet. Bibliotekarierna kan tillföra sin specialkompetens i hur den vetenskapliga informationen är organiserad och i hur man söker fram den i alltmer komplexa system. I det tvärvetenskapliga mötet mellan de akademiska lärarna och de numera akademiskt utbildade bibliotekarierna kan högskolelagens nya mål uppfyllas. För att åstadkomma ett effektivt samarbete krävs emellertid att högskoleledningarna tar ett samlat grepp om frågan och drar nödvändiga slutsatser i form av styrmekanismer, organisationsformer etc.”¹⁸

I flera av enkätbibliotekens explicit formulerade uppdrag ingår att vara en pedagogisk samarbetspartner, en pedagogisk resurs och/eller ansvara för eller delta i det pedagogiska utvecklingsarbetet. Det gäller att detta får genomslag i organisationen och att alla berörda parter – inte bara biblioteket – arbetar för att integrera undervisning i informationskompetens för att uppfylla högskolelagens § 8 om att studenterna ska kunna söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå. Enkätbiblioteken är överlag optimistiska beträffande integreringen av undervisning i informationskompetens i grund- och forskarutbildning. Man bedömde sannolikheten för att det inträffar som hög och var odelat positiv till tanken.

Å andra sidan finns åsikten att biblioteken inte varit så framgångsrika hittills i att integreras i pedagogiken trots att man arbetat med frågan länge. Men det är kanske nu dags för ett rejält genombrott – genom bland annat Bolognaprocessen har informationskompetensen kommit i fokus på ett helt annat sätt än tidigare, vilket gynnar bibliotekens pedagogiska arbete.

Kommer informationskompetensen framöver att bli så bra, genom flitig användning av datorer och Internet, att utbildningssatsningarna i området kan minska eller upphöra? Den så kallade nätgenerationen kommer snart att vara i majoritet bland studerande på grund- och forskarnivå. Nätgenerationen definieras av att de är födda i början av 80-talet och har vuxit upp med datorer, Internet, mobiler, mp3-spelare, spelkonsoler med mera.

Betyder det då att informationskompetensen har ökat hos denna generation? Nej, menar författarna till rapporten *Paradigmskift eller akademisk panik?*, informationskompetensen har inte blivit bättre jämfört med tidigare generationer. Biblioteksper-

sonalen har fortfarande ”en stor och viktig pedagogisk roll: att göra den unga informationssökaren till en kompetent informationsanvändare.”¹⁹

Är det då givet att det är bibliotekarier som ska utbilda för ökad informationskompetens? Kommer andra grupper, till exempel lärarna att ta på sig denna uppgift? Det finns en fördel med att bibliotekarier i bibliotek och läranderesurscentra med sin kompetens ansvarar för utveckling, planering och utförande av undervisning och handledning i informationskompetens. Det finns emellertid också en vits i att lärarna förbättrar sin informationskompetens både för sin egen del och för att få upp studenterna på en högre nivå och inte minst för att veta vilka krav som ska ställas. Om studenterna ska öka sin informationskompetens är det en fördel om också deras lärare gör det. Samarbete mellan lärare och bibliotekarie är modellen – genomförd på vissa lärosäten och en utmaning på andra.

Stöd till forskningen

”Biblioteket är en stödverksamhet, men det är viktigt att det är integrerat. Man har nu flyttat fram sina positioner är mer integrerad i pedagogiken och bibliometri, men bör bli mer integrerad i forskningen.”

Bibliotekens stöd till forskningen är en av grundpelarna i verksamheten och det uttrycks också i bibliotekens uppdrag. För att kunna vara proaktiv och göra rätt prioriteringar istället för att bara reagera på de krav som uttalas oftast och högst har man utarbetat strategier och handlingsplaner på vissa bibliotek.

Ett exempel är Växjö, som har inrättat en tjänst som forskningsstrateg och gjort en handlingsplan för sin forskarservice. I handlingsplanen ingår också god informationsförsörjning med tryckta och elektroniska källor, personligt stöd via kontaktbibliotekarieverksamheten och stöd för den vetenskapliga publiceringen i DiVA/Opus.²⁰

Ett annat exempel är Malmö högskolas Bibliotek och IT (BIT), som genomförde en undersökning 2007 om forskningens behov inom området och hur Bibliotek och IT ska kunna möta dessa behov. Undersökningen utmynnade i förslag för BIT:s forskarservice framöver. Servicen delas upp i moduler vilket gör utbudet tydligt för forskarna. Ett exempel är processhandledning för forskargrupperns egen informationsförsörjning uppbyggt som en workshopserie.²¹

Delta i forskningsprojekt

Att som bibliotek delta i forskningsprojekt blir vanligare och viktigare. Tolv av enkätbiblioteken, verksamma vid forskningsintensiva lärosäten, uppger att de deltar i forskningsprojekt idag, medan tre uppger att de gjort det tidigare. 14 av biblioteken deltar inte i forskningsprojekt. Det handlar då framför allt om bibliotek vid lärosäten med ingen eller liten andel forskning. 20 av 23 enkätbibliotek bedömer att aktiviteten är av ökande betydelse.

Ett exempel är Växjö där universitetsbiblioteket gett administrativt och publiceringsstrategiskt stöd till projekten ”Intermedialitet och den medeltida balladen”, ”TUFSS-projektet” (IPED) och samarbetsprojekt med Svenska Emigrantinstitutet och migrationsforskningen.

På företagsbibliotek eller motsvarande enheter, framför allt inom läkemedelsindustrin, har man sedan ett tiotal år arbetat för en bättre integrering i forskningsprojekten. Genom att bibliotekarien/informationsspecialisten är inkopplad i ett projekt i dess första faser har hon möjlighet att tidigt bidra med ett systematiskt arbetssätt med omvärldsinformationen – vad som ska bevakas (patent, konkurrenter, alternativa produkter, egna tidigare forskningsrapporter, med mera), vilka källor som ska användas, verktyg för hantering av information och referenser, publiceringsverktyg och direkt

informationsresearch; allt för att kvalitetssäkra projektet när det gäller informationen. Erfarenheterna från denna verksamhet visar att deltagande i forskningsprojekt bidrar till bibliotekets integrering i verksamheten och ökad synlighet i organisationen.

Biblioteken förväntas framöver ägna stöd åt forskningen ännu större uppmärksamhet och med stöd av erfarenheter inom och utom den akademiska världen öka sitt deltagande i forskningsprojekt.

Publiceringsverksamheten

En viktig roll för biblioteket under de senaste decennierna är att publicera och sprida examensarbeten, avhandlingar och forskningsrapporter från det egna lärosätet. Av enkätbiblioteken uppger endast tre att de idag inte har det som sin uppgift och enigheten är stor kring att det är en uppgift som kommer att öka i betydelse.

Publikationerna från det egna lärosätet samlas i publiceringsdatabaser, så kallade repositories, som i vissa fall är unika för lärosätet i fråga och vissa fall innehåller material från flera lärosäten. Visst samarbete sker mellan lärosäten i syfte att förena sina publiceringsdatabaser för att underlätta för användarna. Synligheten av materialet har ökat genom att man sett till att innehållet indexerats av söktjänster som Google och Google Scholar.

Flera försök har gjorts att skapa en enda publiceringsdatabas för hela den svenska forskningen. För närvarande pågår ett sådant projekt, SwePub, som ska ge en samlad ingång till informationen som finns i de olika publiceringsdatabaserna. SwePub byggs i samarbete mellan universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund, Göteborg och Linköping och Avd. för Libris vid KB. KB finansierar projektet inom ramen för programmet Open-Access.se.

Omvärldens krav på att offentligt finansierad forskning ska tillgängliggöras i samhället och då helst som Open Access (OA) har påskyndat arbetet med publicering och spridning av forskningsresultat. För några år sedan aviserade den amerikanska myndigheten National Institute of Health (NIH) att resultat av forskning finansierad med medel från NIH också ska vara tillgängligt med OA senast tolv månader efter publicering (förutsatt att det inte står i strid med amerikansk upphovsrättslagstiftning). I januari 2008 skärpte NIH sin Public Access-policy till att bli tvingande. I Europa kräver Europeiska forskningsrådet (ERC) att alla sakkunnigbedömda publikationer som är resultat av forskning som ERC finansierar ska göras fritt tillgängliga inom sex månader efter publikation.²²

Allt tyder på att uppgiften att publicera och sprida forskningsresultat blir ännu viktigare i ett femårsperspektiv. Utvecklingen drivs främst av kraven på att forskningsresultat ska publiceras fritt och att fördelning av forskningsmedel till och rankningen av universitet och högskolor sker utifrån publicerings- och citeringsfrekvens.

Även svenska forskningsråd kommer förmodligen att ställa som krav för finansiering av projekt att resultaten från dessa ska publiceras i öppna källor. Vetenskapsrådet är positivt till en sådan utveckling även om några frågor återstår att lösa. Forskare vid olika lärosäten har till exempel inte samma möjligheter att parallellpublicera sig eftersom inte alla universitet och högskolor idag erbjuder denna möjlighet. Upphovsrättsfrågan är inte heller helt löst. Vetenskapsrådet väntar med att införa krav på OA-publicering tills dessa frågor är lösta.²³

Den kommande rankningen kommer som tidigare nämnts att ha betydelse för finansiering av forskningen. En viktig uppgift blir då att se till att forskningsresultat som publiceras OA syns i de källor som används för rankningen.

Kvalitetssäkring är också en angelägen uppgift. Många forskare missar till exempel att fylla i sitt lärosätes namn vid publiceringen. Då finns ingen koppling mellan resultat och lärosäte vilket förstås är en nackdel när finansieringen av lärosätets forskning delvis ska baseras på publiceringar och citat.²⁴

Service till speciella grupper

Utländska studenter

Antalet utländska studenter är relativt stort vid vissa universitet och högskolor och har ökat de senaste åren. Med några få undantag (bland de små specialhögskolorna) finns en engelskspråkig version av bibliotekets webbplats. Biblioteket vid Handelshögskolan i Stockholm har enbart en engelskspråkig webbplats.

Utländska studenter verkar inte förorsaka några problem för enkätbiblioteken. De anser att trenden att antalet utländska studenter ökar har medelstor påverkan på bibliotekens verksamhet och är överlag positiva till en sådan utveckling.

Service till distansstuderande

En absolut majoritet av enkätbiblioteken har service till distansstuderande. Det finns också en enig bedömning att uppgiften kommer att öka i betydelse. Framför allt lärosäten som finns i glesbygd har som framgår ovan ett stort antal distansstuderande och antalet har ökat kraftigt under senare år.

Trots att distansstudier är en populär studieform för studenterna är framtiden oklar. Den särskilda satsning på distansstuderande som NSHU (Myndigheten för nätverk och samarbete inom högre utbildning) fördelat på lärosätena har fasats ut och myndigheten upphörde från 1 januari 2009. Webbplatsen netuniversity.se har upphört och hänvisning sker till Högskoleverkets studera.nu.

Distansstuderande är heller inte speciellt ”lönsamma” för universiteten och högskolorna. Genomströmningen är betydligt sämre än för andra studenter och drar ner antalet helårsprestationer och därmed tilldelningen av medel.

Funktionshinder

År 2000 antog riksdagen en ny handikappolitik. Målet är att svenska myndigheter ska vara tillgängliga för personer med funktionshinder senast år 2010. En rapport från Handisam visar att målet kommer att bli svårt att nå. En undersökning av samtliga myndigheter visade att 30 procent (av de som svarade) ännu inte tagit fram någon handlingsplan för det arbetet. Man hade i allmänhet inte kommit särskilt långt när det gäller till exempel att anpassa webbplatser till dyslektiker.

Hur ser då situationen ut på universitets- och högskolebiblioteken? Av de bibliotek som svarat på enkäten anger alla utom ett att de har service till funktionsnedsatta och att den servicen ökar i betydelse i framtiden. En undersökning av UH-bibliotekens webbsidor visar att de flesta har service för studenter med dyslexi och nedsatt syn. Man erbjuder till exempel inläst kurslitteratur i samarbete med Tal- och Punktskriftsbiblioteket och lokala inläsare. De stora universitetsbiblioteken och några högskolebibliotek erbjuder också tillgång till datorer med specialprogram i så kallade resursrum. Knappt en tredjedel av samtliga UH-bibliotek har emellertid ingen service till funktionsnedsatta (i varje fall vad man kunde utläsa ur webbplatsen). Merparten av dessa är små specialhögskolor.

Allmänt kan dock sägas att det ofta inte är lätt att på webbplatsen hitta information om vilken service som erbjuds funktionshindrade och själva webbplatsen är ofta inte anpassad annat än att det finns möjlighet att ändra textstorlek och i vissa fall uppläsning av texten.

Om ett år ska lagstiftningens krav vara uppfyllda. Frågan borde ligga högt på agendan för de lärosäten och dess bibliotek som ännu inte har uppfyllt kraven.

Katalogisering

Katalogisering är en av bibliotekets klassiska uppgifter. Samtliga enkätbibliotek katalogiserar idag. De är dock oeniga i sin bedömning av katalogiseringens betydelse i framtiden – ungefär en tredjedel bedömer att katalogiseringen kommer att öka i betydelse, en

tredjedel att den kommer att minska i betydelse och en tredjedel att den varken kommer att öka eller minska i betydelse.

På biblioteken har utvecklingsarbete kring katalogisering pågått så länge det har funnits kataloger. En ambition är att återanvända katalogposter, att arbetet med att beskriva materialet ska ske endast en gång och sedan byggas på med lokala uppgifter. En annan ambition är att standardisera beskrivningen internationellt så att systemet blir transparent. En tredje är att anpassa katalogiseringen efter digitalt material för att utnyttja de möjligheter som digitaliseringen medför för ökad sökbarhet.

Katalogiseringens former har alltså utvecklats för att omfatta även elektroniskt material och i det sammanhanget talar man om metadata som delvis omfattar fälten i den bibliografiska beskrivningen och dels nya sätt att beskriva informationen. Den semantiska webben bygger på nya former av metadata.

Metadata är inte bara en angelägenhet för biblioteken och dess användare utan skapas och används i hela värdekedjan: författare, utgivare, bibliotek, distributörer, köpställen, söktjänster, med flera. Library of Congress efterlyser i sin rapport *On the record* ett utökat samarbete mellan alla intressenter som syftar till att det som skapas i ett led tas till vara och förädlas i nästa. Beskrivningen av materialet ska kunna användas såväl i miljöer som Amazon, PubMed, Internetbokhandeln, Wikipedia och Google som i bibliotekskataloger.²⁷

Uppgiften är egentligen gigantisk – endast en bråkdel av den information som skapas i elektronisk form får en kvalificerad beskrivning som kan användas för återsökning och kontroll. För det mesta av det elektroniska materialet baseras återsökningen på enkel indexering. För att lösa det problemet finns ett antal produkter för automatisk katalogisering på marknaden och vi lär se fler framöver.

Olika drivkrafter påverkar utvecklingen av katalogiseringen.

- En starkt ökande mängd information som skapas och återskapas.
- Ett informationsöverskott, som bidrar till att behovet av att få bättre precision i sökningar blir alltmer akut.
- Ett kommersiellt behov av att den information som är till salu ska hittas av presumtiva köpare.
- Ett behov av kontroll och autentisering av informationen.
- En önskan om att effektivisera arbetet för att få ner kostnaden och få snabbare tillgång till informationen.

Osäkerheten är stor om katalogiseringens framtid. Behovet är odiskutabelt men hoppet står till högre grad av automatisering. Bibliotekens roll i den framtida utvecklingen av katalogisering och verktyg för den är inte helt självklar – andra kommersiella aktörer kan ta över. Det är också troligt att koncentrationen av katalogiseringen fortsätter genom vidareutvecklingen av gemensamma kataloger nationellt och internationellt, att automatiseringen ökar och att behovet av katalogisatörer därmed minskar på många bibliotek.

Förvärv

Det finns ett begrepp inom företagsvärlden, ”vendor portfolio management”, som innebär ett strategiskt och systematiskt sätt att hantera sin portfölj av inköpta tjänster och varor det vill säga man köper inte in reaktivt, styckvis och slumpvis beroende på vilken försäljare som råkar knacka på dörren eller ett plötsligt uppkommet behov, utan inköpen är ett led i en genomtänkt strategi som ser till helheten. Begreppet är tillämpligt på bibliotekens inköp av media och andra resurser, såväl fysiska som elektroniska. Även om centrala upphandlingar sker av elektroniska informationsresurser så behöver varje bibliotek sätta samman sin portfölj av resurser – fysiska, elektroniska, olika typer av media – som ger bäst utdelning för utbildning och forskning.

Utvecklingen har under de senare åren gått mot allt större andel elektroniskt material. Denna trend förväntas hålla i sig, men förändringstakten är olika snabb inom olika vetenskapliga områden. Tillgången till den information man behöver i elektronisk form och efterfrågan påverkar utvecklingen. Inom vetenskaper som är mycket monografberoende går utvecklingen mot elektroniskt material långsammare.

Enkätfrågan om huruvida förvärvets andel av budgeten förväntas öka framöver ger inget entydigt svar. Nio bibliotek tror att den ökar, lika många att den minskar, tre anger samma andel och sex vet ej. Under den tidigare femårsperioden har förvärvets andel av driftskostnaden varit relativt oförändrad.

Biblioteket som arbetsplats för studenterna

Bibliotekslokalen används fortfarande som arbetsplats av studenterna trots tillgången till elektroniska resurser på nätet. Några fördelar med att sitta på biblioteket och arbeta är att ha tillgång till böcker, kurslitteratur eller referensböcker, datorer, skrivare och kopiator. Det kan också vara lättare att koncentrera sig på studierna på ett bibliotek jämfört med att sitta hemma. Dessutom används ofta biblioteket som plats för grupp-arbeten.

Hur det kommer att bli framöver är inte helt entydigt. Antalet sittplatser har ökat under den senaste femårsperioden medan antalet biblioteksbesök har minskat något. Enkätens svar visar att något fler än hälften tror att tillhandahållandet av studentarbetsplatser ökar i betydelse, men några menade att omfattningen blir densamma som idag.

Nya möjligheter med tekniken?

”Web 2.0 är mycket intressant ur interaktionssynpunkt, men det fjärrmar professionens uppmärksamhet från det att jobba med själva innehållet och funktionaliteten i tjänsterna!”

Under de senaste 40 åren har vi sett informationstekniken utvecklas i snabb takt. Det har haft en genomgripande påverkan på praktiskt taget alla områden i bibliotekssfären, där man numera:

- söker information i databaser och på Internet,
- tillgängliggör information i elektronisk form till vars och ens desktop,
- samlar in, sprider och delar information via intranät och Internet,
- publicerar information i databaser och på Internet,
- rationaliserar arbetet med katalogisering och klassificering,
- gör bibliometriska och andra textbaserade analyser (text- och datamining),
- utbildar, informerar och marknadsför med till exempel e-Learning och olika webbguider,
- svarar på referensfrågor (Fråga biblioteket),
- tillgodoser funktionshindrades behov av information,
- inbjuder till dialog och interaktion med användare och kollegor.

Web 2.0, förstärker ytterligare Internets enorma betydelse som socialt nätverk.

Vad finns i Internet-pipeline? Man talar om Web 3.0; nästa generation som ska ge ytterligare möjligheter. Web 3.0 är enligt Wikipedia den intelligenta webben som innebär ”machine-facilitated understanding of information in order to provide a more productive and intuitive user experience”. Fenomen som sökning i naturligt språk, datamining och artificiell intelligens som man arbetat med i många år ska äntligen få ett genombrott – kanske är det dags nu.

Utvecklingsarbete för avveckling?

”Hjälp till självhjälp kommer sannolikt att öka, men behöver inte alls betyda att bibliotekens roll minskar. Snarare kan det ju vara så att biblioteken är delaktiga eller drivande i en sådan utveckling. Däremot kommer det att påverka bibliotekets sätt att arbeta.”

Mycket av det utvecklingsarbete som sker på biblioteken innebär att rationalisera och t.o.m. avveckla vissa verksamheter. Nya uppgifter har tillkommit och tillkommer samtidigt som personalen minskar. Behov finns att ständigt utveckla och förändra sin verksamhet. Omprioritering och rationalisering ingår som en nödvändig beståndsdel i verksamhetsutvecklingen, inte minst med tanke på den hittillsvarande och förväntade trenden när det gäller personalresurserna.

Personalen har minskat med 70 heltidstjänster under den senaste femårsperioden, vilket är en minskning med fyra procent. Enkätbiblioteken har olika bedömningar om personalantalet framöver: sex bibliotek bedömer att det ökar, åtta att det minskar och fyra att det kommer att vara på samma nivå som idag. Biblioteken vid små lärosäten är mer optimistiska än de andra beträffande personalresurserna.

Några exempel på hur utveckling av vissa verksamheter medför avveckling eller minskning av andra:

- Förvärv av licenser för e-material, digitalisering och främjandet av Open Access-publicering betyder att de fysiska samlingarna och därmed sammanhängande uppgifter minskar i omfattning.
- Utvecklande av e-Learning och handledningar på Internet minskar behovet av lärarledd utbildning.
- Olika former av och verktyg för hjälp till självhjälp minskar behovet av referensarbete och support från bibliotekspersonal, liksom betydelsen av bibliotekariens roll som intermediär.
- Utveckling av internationell standard och nya former för katalogisering, till exempel verktyg för automatisk katalogisering, minskar behovet av ”traditionella” katalogisatörer.

Enkätbiblioteken bedömer emellertid sannolikheten som låg för att biblioteken blir överflödiga på grund av hjälp till självhjälp och att allt mer information finns på nätet.

Framtiden i ett femårsperspektiv – framtidsscenarier och utmaningar

Hur framtiden kommer att te sig för UH-biblioteken är beroende av många faktorer, till exempel universitetens och högskolornas framtid när det gäller finansiering och organisation, av utveckling och trender inom B&I-området och av UH-bibliotekens integrering och samverkan med andra organisationer inom och utom sitt lärosäte.

Ökad konkurrensutsättning av universitet och högskolor ger en större turbulens i finansieringen framöver. Ekonomiskt sett har biblioteken vid de stora och forskningsintensiva universiteten, speciellt de med en strategiskt viktig forskningsinriktning, en relativt sett säkrare ställning under kommande år. Biblioteken vid de medelstora universiteten och högskolorna har en mer osäker framtid (såvida inte deras universitet tillhör de mest forskningsintensiva). I denna grupp av lärosäten kommer konkurrensen om finansieringsmedlen att vara hårdast, både när det gäller forskningen och grundutbildningen. Biblioteken vid de små och specialiserade lärosätena har en tryggare framtid i och med lärosätets specialisering.

Mycket fokus kommer att ligga på forskningens inriktning och finansiering. Arbetet med att publicera och synliggöra forskningsresultat kommer att intensifieras på biblioteken vid små såväl som medelstora och stora lärosäten med forskning. Biblioteken vid de stora och/eller forskningsintensiva lärosätena kommer fortsatt att ha egen bibliometrikompetens för att kunna analysera och mäta publicerings- och citeringsfrekvens. Även på medelstora och små lärosäten med forskning är sådan kompetens viktig, men kanske svår att finansiera. Kanske är samarbete mellan biblioteken kring en gemensam resurs för bibliometri något som kommer att ske.

Ett annat scenario när det gäller bibliometriuppgiften är dock att den lämnar biblioteket för att flytta in på universitets eller högskolans analysavdelning.

Alla bibliotek, men framför allt de vid medelstora och små lärosäten, kommer att sträva efter att knytas närmare sina huvudmän och att integreras i verksamheten. Det gäller både stöd åt forskningen (om sådan finns) och utbildningen. Speciella strategier och tjänster för forskningsstöd kommer fortsatt att utvecklas och bibliotekspersonal kommer att arbeta i nära samarbete med forskarna i forskningsprojekt och dylikt. När det gäller utbildningen kommer ett genombrott att ske för integreringen av bibliotekets informationskompetensundervisning i den ordinarie utbildningen. Samarbetet med lärarna kommer att öka. Ett scenario är att lärarna helt tar över undervisningen i informationskompetens för studenterna och att biblioteket utbildar endast lärarna och doktoranderna.

Den tekniska utvecklingen spelar givetvis roll för vilket stöd biblioteket kan ge forskning och utbildning. Informationstekniken gör det möjligt att utveckla allt fler tjänster för hjälp till självhjälp som kan nås från användarnas desktop och vare sig kräver besök i biblioteklokalen eller kontakt med bibliotekspersonalen. Kvalificerad kommunikation kan också ske via nätet. Detta kan i värsta fall undergräva bibliotekets roll och synlighet, men i och med att biblioteken satsar på andra kvalificerade uppgifter som kräver samarbete med användarna, kan den risken elimineras. I ett femårsperspektiv kommer biblioteken inte att bli överflödiga vare sig på grund av informationsteknik och Internet eller på grund av att användarna har utvecklat en avancerad informationskompetens.

Till sist några ord om bibliotekariekompetensen. Kanske inte inom den kommande femårsperioden, men i ett längre perspektiv är framtiden osäker. Det finns stor risk

att den ovillighet att anställa bibliotekarier som finns i privat verksamhet smittar av sig även på offentlig verksamhet och bidrar till att yrkeskåren minskar i anseende och därmed också numerärt och att kompetensen utarmas. Ett scenario är att tanken på en gemensam utbildning för alla typer av bibliotekarier överges och att vi får en utbildning för bibliotekarier med inriktning mot kultur och folkbildning och en utbildning för informationsspecialister med inriktning mot informationshantering och informationsförsörjning.

Röster om utmaningarna

I enkäten ställdes frågor om vilka utmaningar som kommer att möta UH-biblioteken i framtiden. Svaren handlar om ekonomi, digitalisering, utveckling av tjänster, bibliotekets roll och plats i organisationen, den tekniska utvecklingen, integrering och samarbete. Följande utmaningar nämndes bland annat:

- Koncentration av forskning och styrning av utbildningar till färre lärosäten.
- Internationalisering och globalisering.
- Internationell samordning – den tekniska utvecklingen går snabbt men samordningen tar tid.
- Stramare ekonomi och ökade krav.
- Kostnaderna för fysiska samlingar.
- Att hitta sponsorer.
- Att beslutsfattare och finansierare tror
 - att elektroniska bibliotek kan ersätta fysiska,
 - att det elektroniska biblioteket är billigare i drift än det fysiska,
 - att studenterna är ”uppfödda” med ITK-kompetens och därför klarar sig på egen hand.
- Att tillgången på fysiska bibliotek inte spelar någon roll när studenterna väljer lärosäte.
- Att bli ännu mer integrerade i universitetets/högskolans verksamhet.
- Att försvara sin viktiga roll i strukturen.
- Våga släppa mycket av det traditionella biblioteksarbetet för att i stället verka i nya roller.
- Att biblioteken glöms bort eftersom vi inte kan marknadsföra oss som den moderna och lönsamma institution vi är.
- Att utnyttja de möjligheter som ökat behov av informationskompetens och källkritik samt bibliometri ger. Där finns bibliotekens nisch som också synliggör biblioteket gentemot ledningen.
- Att bibliotekarierna hålls utanför det pedagogiska sammanhanget.
- Medverkan i spridningen av lärosätets forskningsresultat, etableringen av nya publiceringsformer och i den webb-baserade pedagogiska utvecklingen.
- Digitaliseringen och Open Access – kan också leda till att bibliotekens roll minskar i betydelse.
- Olika IT-företeelser som vi inte känner till idag.
- Att se till att biblioteken blir de som registrerar, strukturerar och presenterar information i de nya former de kommer att finnas i.
- Att utveckla tjänster som underlättar utbildnings-, lärande och forskningsprocesserna.
- Att utveckla individuellt anpassad service till studenter med olika behov och bakgrund, till exempel funktionsnedsatta och studenter med annat modersmål än svenska.
- Att medverka i utveckling av kreativa studiemiljöer.
- Att studentarbetsplatsernas kringmiljö utarmas.

- Att respekten för kulturarvet minskar.
- ”Samarbete, samarbete, samarbete”.

Universitet och högskolor behöver sina bibliotek

Biblioteket är en viktig del av och stöd för verksamheten. Universiteten och högskolorna är beroende av och har nytta av sina bibliotek på flera olika sätt. Genom att ha ett bibliotek:

- Förbättrar man informationskompetensen vilket leder till effektivare forskning, bättre kvalitet och kan leda till ökad genomströmning – något som påverkar högskolans medelstildelning.
- Förbättrar man sin konkurrensförmåga genom att synliggöra och sprida den vetenskapliga publicerade kommunikationen, något som är ett krav för finansiering och bidrar till högskolans renommé.
- Tillgodoser man studenternas, lärarnas och forskarnas behov av litteratur och information.
- Tillgodoser man studenternas behov av arbetsplatser.
- Tillgodoser man dyslektikers och synskadades behov av kurslitteratur och information.
- Uppfyller man lagstiftningens krav.

Ett bra bibliotek kan stärka universitetets eller högskolans ställning vare sig det gäller att rekrytera studenter, att attrahera bra lärare och forskare, att bedriva utbildning och forskning av god kvalitet eller att vara synlig och hävda sig nationellt och internationellt.

Appendix 1. Enkäten

44 enkäter skickades ut till bibliotekschefer vid UH samt till Kungl. biblioteket (i Lund skickades enkäten både till Lunds UB och till Biblioteksdirektionen).

28 svar har inkommit vilket ger en svarsfrekvens på 63,6 %.

Svaren fördelar sig sålunda:

Universitet: 9 av 15 (totalt tio svar eftersom vi har fått två svar från Lund)

Högskolor: 18 av 27

Enskild huvudman: 6 av 8

Statlig huvudman: 22 av 43 (inkl. KB)

Universitet som svarat: Karlstad, KTH, Lund, Stockholm, SLU, Umeå, Uppsala och Växjö.

Högskolor som svarat: Blekinge, Ersta Sköndal, GIH, Borås, Halmstad, Jönköping, Kalmar, Skövde, Väst, Kristianstad, Johannelund, Konstfack, Malmö, Mälardalen, Röda Korset, Sophiahemmet, Södertörn och Örebro Teologiska. Dessutom har KB besvarat enkäten.

Indelning har skett efter storlek (mätt i antal HST och aktiva doktorander) och forskningsintensitet (mätt i andel forskningsmedel av totala verksamhetens medel) enligt följande nedan.

	Stor	Medel	Liten
Antal HST och aktiva doktorander	Stockholms univ. Lund univ. Uppsala univ. Umeå univ. KTH Malmö hgsk	Mälardalens hgsk Karlstads univ. Växjö univ. Hgsk Jönköping Södertörns hgsk Hgsk Kalmar Hgsk Borås Hgsk Halmstad Hgsk Kristianstad SLU Hgsk Väst Hgsk Skövde BTH	Ersta Sköndal hgsk Konstfack Gymnastik- och idrottshögskolan Röda Korsets hgsk Sophiahemmets hgsk Örebro teologiska hgsk Johannelund teologiska hgsk
Forskningsintensitet	SLU Uppsala univ. Lund univ. Stockholm univ. KTH Umeå univ.	Södertörn hgsk Karlstad univ. BTH Växjö univ. Gymnastik- och idrottshögskolan Hgsk Jönköping Mälardalens hgsk Hgsk Kalmar Hgsk Halmstad	Hgsk Väst Hgsk Skövde Hgsk Borås Hgsk Malmö Hgsk Kristianstad Konstfack

Enkätens utformning

Ditt lärosäte:

Bibliotekets synlighet i organisationen

Är biblioteket synligt på lärosätet/behöver det öka sin synlighet?

(Svara med Ja, Nej, – för Vet ej)

	Synlighet för			
	Studenterna	Lärarna	Forskarna	Lärosätets ledning
Är biblioteket synligt gentemot gruppen?				
Behöver biblioteket öka sin synlighet gentemot gruppen?				

Om biblioteket behöver öka sin synlighet: vad behöver lyftas fram, till vem och hur ska det ske i så fall?

Bibliotekets uppgifter

Vilka uppgifter har biblioteket idag, hur har de förändrats och hur kommer de att förändras?
(Svara i respektive ruta Ja, Nej, – för Vet ej. Lämna fältet blankt om ej relevant)

Uppgift	Utförs idag	Utfördes under tidigare 5 års period	Ökar sannolikt i betydelse inom 5 år	Minskar sannolikt i betydelse inom 5 år
Undervisa och handleda till ökad informationskompetens				
Bedöma uppsatser, t.ex. källgranska				
Utföra informationssökningar				
Utföra referensjänst				
Katalogisera och klassificera (fysiskt och elektroniskt material)				
Välja ut, tillgängliggöra och hantera elektroniska böcker, rapporter och tidskrifter				
Välja ut, tillgängliggöra och hantera fysiska böcker, rapporter och tidskrifter				
Förvärva licenser för "hjälp"program, t.ex. för avslöjande av plagiat, textmining, referenshantering				
Förvärva licenser för elektroniskt material				
Samla och organisera publicering från egna lärosätets forskare och studenter				
Fjärrlåna				
Tillhandahålla studentarbetsplatser				
Utföra egen omvärldsbevakning och – analys				
Utföra omvärldsbevakning och – analys åt andra				
Erbjuda biblioteksservice till lokala företag				
Delta i forskningsprojekt med bibliotekariekompetens				
Erbjuda service till distansstuderande				
Anpassa service till funktionsnedsatta				
Erbjuda 24-timmars-service				
Marknadsföra bibliotekets verksamhet till användarna				
Marknadsföra bibliotekets verksamhet till lärosätets ledning				
Utvärdera publicering med hjälp av bibliometri				
Utvärdera sin verksamhet i ekonomiska termer, påvisa lönsamhet				
Utvärdera sin verksamhet kvalitativt				
Delta i eller driva eget utvecklingsarbete inom B&I-området				
Utveckla "Hjälp till självhjälp"-produkter/tjänster				
Utföra tredje uppgiften				
Utföra fjärde uppgiften (stödja det livslånga lärandet)				
Andra uppgifter, vilka?				

Kommentar:

Kompetens och utbildning

Vilken kompetens finns på biblioteket idag och hur förändras behovet i ett femårsperspektiv?

(Svara i respektive ruta Ja, Nej, – för Vet ej. Lämna fältet blankt om ej relevant)

Kompetens	Finns idag	Fanns under tidigare 5 års period	Ökar sannolikt i betydelse inom 5 år	Minskar sannolikt i betydelse inom 5 år
Bibliotekariekompetens				
IT- kompetens				
Pedagogisk kompetens				
Kompetens i lärosätets ämnen				
Ledarskapskompetens				
Bibliometri				
Ekonomi				
Marknadsföring				
Annan kompetens, vilken:				

Kommentar:

Bibliotekets uppdrag och organisation

Har biblioteket något officiellt nerskrivet uppdrag?

Ja

Nej

Om Ja, vilket är uppdraget – sammanfatta:

Har biblioteket något officiellt uppdrag som är knutet till Högskolelagens formuleringar ”självständiga och kritiska bedömningar”, ”söka och värdera kunskap”, ”förmåga att följa kunskapsutvecklingen”?

Ja

Nej

Hur är biblioteket organiserat på lärosäte?:

Kommentar:

Finansiering och ekonomi

Hur tilldelas biblioteket anslag?

Ingår i den centrala administrationen och anslag tilldelas i konkurrens med andra centrala verksamheter?

Anslag tilldelas av varje fakultet/verksamhetsområde ur deras pott?

Annat, vad?:

Kommentar:

Tror du att personalen kommer att öka eller minska i antal under nästa femårsperiod?

Öka

Minska

Vet ej

Tror du att förvärvets andel av budgeten kommer att öka eller minska under nästa femårsperiod?

Öka

Minska

Vet ej

Kommentar:

Förändringssignaler

Bedöm sannolikhet och konsekvens av följande signaler i omvärlden. Hur sannolikt är det att händelsen som signalen ger kommer att ske och hur stor påverkan har det på bibliotekets situation om den sker.

Bedöm sannolikhet och påverkan på en skala 1-5, där 5 är hög sannolikhet respektive har hög påverkan på verksamheten. Markera i kolumnen längst till höger om förändringen i så fall är positiv med + och negativ med -. Om förändringen är neutral markera med 0.

Förändringssignal	Sannolikhet för att det sker	Grad av påverkan på bibliotekets verksamhet	Är förändringen positiv eller negativ
Fler privata universitet och högskolor bildas			
Universitet och högskolor slås samman till större enheter			
Användningen av publiceringsfrekvens och -kvalitet för att rangordna universitet och högskolor ökar			
Kraven på samverkan med andra UH-bibliotek ökar			
Kraven på samverkan med folkbibliotek ökar			
Universitets och högskolors etablering utomlands ökar			
Antalet utländska studenter vid svenska UH ökar			
Studentkullarna minskar			
Bibliotekens roll förändras p.g.a. utbyggnad av yrkesförberedande gymnasieskola			
Kraven från forskningsråd och andra på publicering av forskningsresultat som Open Access ökar			
Kraven på ökat samarbete mellan olika avdelningar inom universitet och högskolor ökar			
Ökande tendens att biblioteket slås samman med annan avdelning, t.ex. IT-avdelningen			
Trenden att rekrytera bibliotekschefer från annan utbildning än i B&I-vetenskap ökar			
Undervisning i informationskompetens blir mer integrerad i grund- och forskarutbildningen			
Utvecklingen mot allt mer information på nätet kommer göra UH-biblioteken överflödiga			
Hjälptill-självhjälp kommer på sikt att minska UH-bibliotekens betydelse			
Web 2.0 kommer att öka i betydelse			
Annan förändringssignal, vilken:			

Kommentar:

Utmaningar

Behövs det en större gemensam (nationell) strategi från/för UH-biblioteken?

Idag?

Ja

Nej

Vet ej

I ett 5-årsperspektiv?

Ja

Nej

Vet ej

Kommentar:

Vilka stora utmaningar kommer att möta UH-biblioteken i framtiden?

Slutord

Synpunkter och kommentarer som inte fått utrymme på annan plats:

Appendix 2. Högskolelagen

I Högskolelagen (1992:1434) står:

- 8 § Utbildning på grundnivå skall väsentligen bygga på de kunskaper som eleverna får på nationella eller specialutformade program i gymnasieskolan eller motsvarande kunskaper. Regeringen får dock medge undantag när det gäller konstnärlig utbildning.

Utbildning på grundnivå skall utveckla studenternas

- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, och
- beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att

- söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå,
- följa kunskapsutvecklingen, och
- utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området. Lag (2006:173).

Appendix 3. Bibliotekslagen

I Bibliotekslagen (1996:1596, 2004:1261) står om UH-bibliotek.

- 1 § Denna lag innehåller bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet.

- 6 § Det skall finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla högskolor. Dessa bibliotek skall inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid högskolan svara för biblioteksservice inom högskolan och i samverkan med landets biblioteksväsen i övrigt ge biblioteksservice.

- 7 § Kommunerna ansvarar för folk- och skolbiblioteksverksamheten. Landstingen ansvarar för länsbiblioteken och för biblioteken vid högskolor med landstingskommunalt huvudmannaskap. Staten ansvarar för övriga högskolebibliotek och för lånecentralerna samt för sådan biblioteksverksamhet som enligt särskilda bestämmelser ankommer på staten.

- 7 a § Bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka. Kommuner och landsting skall anta planer för biblioteksverksamheterna. Lag (2004:1261).

- 10 § Länsbibliotek, lånecentraler, högskolebibliotek, forskningsbibliotek och andra av staten finansierade bibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande samt i övrigt samverka med folk- och skolbiblioteken och bistå dem i deras strävan att erbjuda låntagarna en god biblioteksservice.

Tabell- och diagramförteckning

- Tabell 1. Antal helårsstuderande (HST) i grundutbildning (GU) och forskarutbildning (FU), andel forskning och forskarutbildning av verksamheten, bibliotekens driftskostnad, bibliotekens driftskostnad dividerat med antal HST i GU och FU.
- Tabell 2. Lärosäten, huvudmannaskap (S=statligt, E=enskilt), bibliotekets namn, antal serviceställen och antal anställda.
- Tabell 3. Rankning av UH efter storlek och forskningsintensitet, jämförelse mellan lärosätet och biblioteket.
- Diagram 1. Prognos över antal personer (tusental) i åldrarna 20–24 år 2009–2018.
- Diagram 2. Totala antalet lån och nedladdningar 2003–2007.
- Diagram 3. Lokala lån och nedladdningar per person i hela den potentiella målgruppen (studerande i grund- och forskarutbildning samt forskande och undervisande personal).
- Diagram 4. Antal fjärrlån från egna samlingar 2003–2007.
- Diagram 5. Antal deltagare i bibliotekets lärarledda undervisning jämfört med antalet studenter på grund- och forskarutbildning (den potentiella målgruppen) 2003–2007.
- Diagram 6. Andel deltagare i bibliotekets lärarledda undervisning i procent av målgruppen studenter på grund- och forskarutbildning 2003–2007.
- Diagram 7. Antal besvarade referensfrågor 2003–2007.
- Diagram 8. Besök per dag och antal sittplatser vid UH-biblioteken jämfört med den potentiella målgruppen studenter på grund- och forskarutbildning 2003–2007.
- Diagram 9. Antal personal uppdelat i kategorier 2003–2007.

Referenser

- Andersson, M. & Strandberg D.: *Don't mention the L-word. En analys av biblioteks- och informationsvetenskapsutbildades karriärmöjligheter på den alternativa arbetsmarknaden*, BIVILs skriftserie 2007:2, Lunds universitet 2007.
- Andersson, T.: *Globaliseringen och den högre utbildningen. Underlagsrapport nr 10 till Globaliseringsrådet*, Globaliseringsrådet 2008.
- Aquilonius, E. m.fl.: *Forskarservice – en utredning om Bibliotek och ITs verksamhet riktad mot högskolans forskning*, Malmö Högskola Bibliotek och IT, 2008.
- Bibliotekarien och professionen – en forskningsöversikt*, Svensk Biblioteksforening 2008.
- Bibliotekslagen*, SFS 1996:1596, SFS 2004:1261.
- Billig, H.: ”Svar: OA-publicering måste vara möjlig innan krav införs”, *Tentakel* 2008-06-30.
- Det framtida högskolelandskapet*, SUHF 2007.
- Ett lyft för forskning och innovation*, regeringsproposition 2008/2009:50.
- Flodström, A.: *Basfinansiering för samverkan behövs*, *Nyheter & Debatt* nr 3 2008, Högskoleverket 2008.
- Forneng, S., Lind, I., Nybom, T.: *URANK. En svensk universitetsranking – 2008*, URANK 2008.
- Forskningsbiblioteken 2007. Mediebestånd, låneverksamhet, personal, driftskostnader m.m.* Kungl. biblioteket/Statistiska Centralbyrån 2008 samt motsvarande forskningsbiblioteksstatistik för 2003, 2004, 2005 och 2006.
- Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken*, regeringsproposition 1999/2000:79.
- ”Funktionshindrad glöms ofta bort”, *Svenska Dagbladet* 2008-03-28.
- Handlingsplan för Växjö universitetsbibliotek 2008*, Växjö universitet 2007.
- Housewright, R. & Schonfeld, R.: *Ithaka's 2006 Studies of Key Stakeholders in the Digital Transformation in Higher Education*, Ithaka 2008.
- Högskolan samverkar vidare. Utvecklingen 2004–2007*. Rapport 2008:10R, Högskoleverket, 2008.
- ”Högskolechef tror på fem universitet”, DN.se 2007-08-05.
- Högskolelagen*, SFS 1992:1434, SFS 2006:173.
- KBNyheter*, nr 6 2007.
- Kungl. biblioteket. Årsredovisning 2007*, Kungl. biblioteket 2008.
- Lidman, T.: *Scientific libraries: past development and future changes*, Chandos Publishing 2008.
- Löof, H.: *Innovationssystem, globalisering och ekonomisk tillväxt*, Globaliseringsrådet 2008.
- Markless, S.: *Evaluating the impact of your library*, Facet Publishing 2006.
- Myndighetsbibliotek. Förutsättningar, problem, utmaningar*, Svensk Biblioteksforening 2008.
- Nyström, V. & Sjögren, L.: *Nyttovärdering av bibliotek*, BTJ förlag 2008.
- On the record*, The Library of Congress working group on the future of bibliographic control 2008.
- Oredsson, U.: ”Hetast vinner”, *Lunds Universitets Magasin* nr 4 2008, Lunds universitet 2008.
- Populärt att läsa på distans*, Pressmeddelande SCB/Högskoleverket nr 1005 2008.

- Redovisning av indirekta kostnader vid universitet och högskolor*, SUHF:s arbetsgrupp för full kostnadstäckning, SUHF 2007.
- Redovisningsmodell för indirekta kostnader vid universitet och högskolor.Handledning*, SUHF:s arbetsgrupp för full kostnadstäckning, SUHF 2007.
- Regleringsbrev för budgetåret 2008 avseende Kungl. Biblioteket*, Utbildningsdepartementet 2007.
- Resurser för kvalitet. Slutbetänkande av Resursutredningen*, SOU 2007:81.
- Samarbetspromemoria Statens kulturråd och Kungl. biblioteket*, 2007.
- Samuelsson, M.: ”Forskningsbibliotekens framtid – bristen på diskussion oroväckande?”, *Biblioteksbladet* nr 7 2008.
- Samuelsson, M.: ”Sambiblioteket – ett förlegat koncept?”, *Biblioteksbladet* nr 1 2008.
- Schmidt, H., Pohjola-Ahlin, S. & Haglund, L.: *Paradigmskifte eller akademisk panik? Vad händer med biblioteket när nätgenerationen blir studenter?*, Karolinska Institutets Universitetsbibliotek 2008.
- Självständiga lärosäten. Betänkande av Autonomiutredningen*, SOU 2008:104.
- Sundberg, L.: *Learning Resource Centre (LRC) – en bibliotekstrend?*, Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid institutionen biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan i Borås 2008:6.
- Svenska forskningsbibliotek. Treårsrapport 2002–2004*, Kungl. biblioteket/BIBSAM 2005.
- Sveriges framtida befolkning 2007–2050*. Statistiska meddelanden BE 18 SM 0701, SCB 2007.
- Universitet & högskolor. Högskoleverkets årsrapport 2008*. Rapport 2008:19 R, Högskoleverket 2008.
- Utan högskolorna stannar Sverige – så tycker TCO om den högre utbildningen*, TCO 2006.
- Utformning av ett nytt system för resursfördelning till forskning och utbildning på forskarnivå vid universitet och högskolor*, promemoria Utbildningsdepartementet 2008.
- Vägar för kunskap – behov av en gemensam strategisk nyorientering för högskolorna och deras bibliotek*, Rapport till SUHF:s styrelse och förbunds församling från en arbetsgrupp, SUHF 2003.
- Årsberättelse 2007. Bibliotek och Läranderesurser*, Högskolan i Borås 2008.
- Överenskommelse mellan SUHF och Kungl. Biblioteket (KB) om samarbete och informationsutbyte*, SUHF/Kungl. biblioteket 2008.
- Övrigt: Wikipedia.org, lärosätenas och myndigheternas webbplatser.

Noter

- ¹ Andersson, 2008.
- ² *Populärt att läsa på distans*, 2008.
- ³ Andersson, 2008.
- ⁴ *Utan högskolorna stannar Sverige*, 2006.
- ⁵ *Ett lyft för forskning och innovation*, 2008/2009. *Utformning av ett nytt system för resursfördelning till forskning och utbildning på forskarnivå vid universitet och högskolor*, 2008
- ⁶ *Det framtida högskolelandskapet*, 2007.
- ⁷ Uttrycket fakultet används här om fakulteter och motsvarande enheter. Begreppet har i princip tagits bort och ersatts med begreppet verksamhetsområde.
- ⁸ *Kungl. biblioteket. Årsredovisning 2007*, 2008.
- ⁹ ”Högskolechef tror på fem universitet”, 2007.
- ¹⁰ *Självständiga lärosäten*, 2008.
- ¹¹ Andersson, 2008.
- ¹² Oredsson, 2008.
- ¹³ Forneng m.fl., 2008.
- ¹⁴ *Redovisning av indirekta kostnader vid universitet och högskolor*, 2007.
- ¹⁵ *Kungl. biblioteket. Årsredovisning 2007*, 2008.
- ¹⁶ Samuelsson, 2008.
- ¹⁷ *Högskolan samverkar vidare*, 2008, sid. 51.
- ¹⁸ *Vägar för kunskap*, 2003, sid 15.
- ¹⁹ Schmidt m.fl., 2008.
- ²⁰ *Handlingsplan för Växjö universitetsbibliotek*, 2008.
- ²¹ Aquilonius m.fl., 2008.
- ²² *Ett lyft för forskning och innovation*, proposition 2008/09:50.
- ²³ Billig, 2008.
- ²⁴ Oredsson, 2008.
- ²⁵ *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken*, proposition 1999/2000:79.
- ²⁶ ”Funktionshindrad glöms ofta bort”, 2008.
- ²⁷ *On the record*, 2008.

Svensk Biblioteksförerings rapporter

1. **Fler besök och utlån – en rapport om hur kommunerna kan öka efterfrågan på bibliotekstjänster med utgångspunkt i Kulturrådets statistik för år 2005, mars 2007.**

Kulturrådets folkbiblioteksstatistik har studerats med hjälp av regressionsanalys för att ta reda på vilka faktorer som verkligen påverkar besöksantal och utlån. Analysen visar att ekonomiska satsningar, stort utbud av databaser, tidningar och nya böcker ökar besök och utlån. För barnen spelar särskilt ett stort utbud och mycket personal en viktig roll.

2. **Bibliotekens förtjänst – en forskningsöversikt om den samhällsekonomiska nyttan av bibliotek, Anna Kåring Wagman, juli 2007.**

Forskningsöversikten visar att satsningar på bibliotek leder till samhälls-ekonomisk vinst. Den pekar också på att bibliotek kan bespara användarna tid och pengar, gynna det lokala näringslivet och öka en Orts attraktivitet för invånare och turister, men också på att mätmetoderna behöver utvecklas ytterligare.

3. **Skolbiblioteken – en underutnyttjad och underprioriterad resurs, september 2007.**

Rapporten, som bygger på opinionsundersökningar bland skolelever och skolledare, visar att såväl elever som rektorer sätter stort värde på tillgång till ett skolbibliotek. Samtidigt finns det grupper som sällan besöker biblioteket och undersökningen visar också på kunskapsbrister hos skolledarna om exempelvis personalens betydelse för skolbiblioteket.

4. **Sverige – så in i Norden efter. En jämförelse av nationell bibliotekspolitik i Danmark, Finland, Norge och Sverige, Anna Kåring Wagman, september 2007.**

Viktiga delar i en nationell bibliotekspolitik är att inrätta biblioteksmyndigheter, formulera visioner om bibliotekens roll i framtiden, ta fram strategier för att förverkliga målen, öka samarbetet mellan biblioteken och förtydliga ansvarsfördelningen. Rapporten visar att Sverige ligger sist i Norden vad gäller nationell bibliotekspolitik.

5. **Myndighetsbibliotek – förutsättningar, problem, utmaningar, Harnesk Information, mars 2008.**

Rapporten visar att en universitetsstuderande som efter avslutad examen påbörjar ett arbete på en statlig myndighet i Sverige riskerar att få sämre tillgång till information som anställd än som student. Rapporten föreslår därför gemensamma upphandlingar och samordning av tillhandahållandet av elektroniska resurser till myndighetsbiblioteken.

6. **Bibliotekarien och professionen – en forskningsöversikt, Anna Kåring Wagman, april 2008.**

Översikten tar upp forskning om bibliotekaryrket – vad bibliotekarien kan, hur arbetsuppgifterna ser ut, hur yrket har förändrats över tid och vad yrkeskåren har gjort för att hävda sin position i relation till andra yrkesgrupper. Rapporten visar att bibliotekarierna bedriver ett aktivt arbete med att hitta sin yrkesroll i en verksamhet som ständigt förändras.

7. **Framgångsrikt, men förbisett – om bibliotekens betydelse för integration, Peter Almerud, april 2008.**

Forskningsöversikten visar att personer med utländsk bakgrund ofta besöker bibliotek och att de spelar en viktig roll i integrationsprocessen. Detta är dock något som inte uppmärksammas från politiskt håll. Rapporten visar också att arbetet skulle kunna förbättras ytterligare, till exempel genom bättre sammansatta och mer moderna samlingar.

8. **Läsfrämjande – förnyelse behövs! En rapport med förslag till nya former för statligt stöd till inköp av litteratur till folk- och skolbiblioteken samt till läsfrämjande insatser för barn och vuxna, Inger Eide Jensen, maj 2008.**

I rapporten ges förslag på hur det statliga inköpsstödet skulle kunna förnyas, till exempel genom rätt att köpa in teknisk utrustning för att kunna tillgodogöra sig litteratur eller rätt att använda en del av anslaget till annat än inköp, exempelvis utbildning eller marknadsföring. Likaså föreslås det läsfrämjande stödet kunna omfatta insatser även för vuxna.

9. Taggning och chick lit, Anna Kåring Wagman, dec 2008.

Taggning och chick lit presenterar pågående forskning och 2007 års magisteruppsatser vid de fem biblioteks- och informationsvetenskapliga institutionerna i Borås, Uppsala, Lund, Umeå och Växjö. Rapporten beskriver dessutom institutionernas historia, vad som är ämnets kärna, hur ämnet förhåller sig till andra discipliner och vilka inriktningar som finns inom biblioteks- och informationsvetenskapen.

10. Kommunala beslutsfattare om bibliotek, Anna Kåring Wagman, september 2008.

Svensk Biblioteksforening har låtit SKOP intervjua 402 kommunala beslutsfattare om deras syn på bibliotek. 201 kommunalråd och 201 kommunala tjänstemän med befattningen bibliotekschefens närmaste chef har fått svara på frågor om man tycker att det bör satsas mer på bibliotek, hur biblioteken utvecklats de senaste åren, för vilka grupper biblioteken är viktigast och mycket mer. De tillfrågade är spridda över hela landet och representerar såväl större som mindre kommuner.

11. Dikt eller verklighet? En introduktion till biblioteksstatistik i Sverige och i andra länder, Annette Johansson, januari 2009.

Rapporten beskriver vilka aktörer som tar fram biblioteksstatistik i Sverige och hur ansvarsfördelningen för den officiella statistiken ser ut. Den ger en överblick över biblioteksstatistiken i Sverige, Danmark, Norge, Finland, Storbritannien och USA och diskuterar de riktlinjer som formulerats av bland annat IFLA, UNESCO och ISO. Statistiken problematiseras och önskemål inför en förnyad statistikinsamling formuleras.

12. På säker grund. En Delfiundersökning om vilken biblioteksforskning som behövs, Tom Wilson & Elena Maceviciute, februari 2009.

På uppdrag av Svensk Biblioteksforening har en forskargrupp vid Bibliotekshögskolan i Borås undersökt vilka forskningsbehov som de yrkesverksamma vid biblioteken identifierar. Rapporten ger en samlad bild av hela fältets forskningsönskemål, samtidigt som den diskuterar skillnader mellan olika bibliotekssektorer och mellan behov idag och i framtiden.

13. Användningen och attityderna. En rapport om allmänhetens användning av och syn på folkbibliotek baserad på SOM-undersökningen 2007, Lars Höglund och Eva Wahlström mars 2009.

På uppdrag av Svensk Biblioteksforening ställdes ett utökat antal frågor kring biblioteken i den senaste SOM-undersökningen och rapporten ger en fördjupad analys av svaren. Bland annat diskuteras allmänhetens starka förtroende för biblioteken och det faktum att biblioteken värderas högt även av personer som inte använder dem. Men även mer oroande tendenser lyfts fram, exempelvis skillnader i användning mellan olika grupper.

14. Universitets- och högskolebibliotek i förändring. Omvärldsanalys och framtidsscenarioer, Margareta Nelke juni 2009.

Universitets- och högskolebibliotekens omvärld präglas av stora förändringar och rapporten beskriver sektorns problem och möjligheter idag och de kommande fem åren. Rapporten utgår dels från en enkät som skickats till samtliga bibliotekschefer, dels från aktuella politiska dokument och litteratur.

Samtliga rapporter går att ladda ner på föreningens hemsida, www.biblioteksforeningen.org under fliken Fakta och forskning. De går också bra att beställa från föreningens kansli.